

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ BEDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**VYUŽITÍ VIKTIMOLOGIE PŘI ŘEŠENÍ ŠIKANY MEZI
DĚTMI A MLADISTVÝMI**

Autor práce: Tomáš Kremla, DiS.

Studijní obor: Bezpečně právní činnost ve veřejné správě

Forma studia: Kombinovaná

Vedoucí práce: Mgr. Bc. Milan Veselý

Katedra: Katedra právních oborů a bezpečnostních studií

2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, na základě vlastních zjištění a s použitím odborné literatury a materiálů uvedených v této práci.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění.

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Bc. Milanu Veselému za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

ABSTRAKT

KREMLA, T. *Využití viktimologie při řešení šikany mezi dětmi a mladistvými: bakalářská práce*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2014, 74 s. Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Bc. Milan Veselý.

Klíčová slova: viktimologie, šikana

Bakalářská práce zkoumá problematiku viktimologie, kriminologie a sociálně patologického jevu šikany. Práce analyzuje viktimologii, definuje pojmy jako viktimnost, viktimizace, popisuje viktimogenní faktory, typologii oběti a pomoc obětem trestného činu. Práce zkoumá také šikanu, trojrozměrný pohled na šikanu, formy šikany, chování zaměnitelné za šikanu, charakteristiku zúčastněných, protiuzdravný systém šikany, kyberšikanu, předpoklady, motivy a osobnosti šikany, škody způsobené šikanou v nemocné skupině, léčbu školní šikany, první pomoc, léčbu skupiny zasažené šikanou, prevenci šikanování na školách, trestní odpovědnost a kvalifikaci šikany z pohledu práva. Práce obsahuje příklad skutečné šikany, a dotazníkové šetření provedené na základě stanovených hypotéz.

ABSTRACT

KREMLA, T. *The use of Victimology when solving bullying among children and youth: bakalářská práce*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2014, 74 s. Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Bc. Milan Veselý.

Key words: victimology, bullying

The bachelor thesis investigates the problem of victimology, criminology and the socially pathological phenomenon of bullying. The thesis analyses victimology, it defines the notions of victim proneness, victimization, it describes victimological factors, typology of victims and help for crime victims. The thesis also examines bullying, three dimensional view of bullying, bullying forms, behaviour interchangeable for bullying, characteristics of the involved, cyber bullying, presumptions, motives and bullying characters, damage caused by bullying in a sick group, treatment of school bullying, first aid, treatment of a group affected by bullying, prevention of school bullying and criminal liability and qualification of a crime from the legal point of view. The thesis contains a case of real bullying and a questionnaire survey based on set hypotheses.

Obsah

Úvod.....	8
1 Cíl a metodika bakalářské práce.....	10
2 Psychologie a kriminologie.....	11
2.1 Psychologie a forenzní psychologie.....	11
2.2 Kriminologie.....	11
3 Viktimologie.....	16
3.1 Viktimogenní faktory.....	17
3.2 Viktimnost.....	17
3.3 Viktimizace.....	18
3.4 Typologie oběti.....	20
3.9 Role oběti.....	21
3.9 Pomoc obětem trestného činu.....	22
4 Šikana.....	24
4.1 Trojrozměrný pohled na šikanu.....	26
4.2 Formy šikany.....	33
4.3 Chování zaměnitelné za šikanu.....	34
4.4 Charakteristika zúčastněných.....	35
4.5 Protiuzdravný systém šikany.....	35
4.6 Kyberšikana.....	37
4.7 Předpoklady, motivy a osobnosti šikany.....	40
4.8 Škody způsobené šikanováním v nemocné skupině.....	42
4.9 Léčba školní šikany.....	43
4.10 První pomoc.....	44
4.11 Léčba skupiny zasažené šikanou.....	49
4.12 Prevence šikanování na školách.....	51
4.13 Trestní odpovědnost a kvalifikace šikany z pohledu práva.....	52
4.13 Příklad šikany.....	55
5. Výzkumná část.....	58
5.1. Stanovení hypotéz.....	58
5.2 Vyhodnocení dotazníkového šetření.....	59
Závěr.....	69

Seznam použitých zdrojů	72
Seznam příloh.....	74

Úvod

Bakalářská práce analyzuje možnosti využití viktimologie při řešení šikany u dětí a mladistvých. Šikana je vážný sociálně-patologický jev a problém každé společnosti. Jde o úmyslné ubližování a ponižování osoby, někdy celé skupiny osob, které se nedokáží nebo nemohou bránit. K šikaně může docházet ve všech kolektivech od mateřských škol, přes základní, střední i vysoké školy, v zaměstnání, v armádě, ve věznicích, ve výchovných ústavech, ale i v domovech důchodců nebo v rodinách mezi příbuznými, všude tam, kde jsou lidé propojeni určitými vazbami. Šikanován může být kdokoli, kýmkoli, což platí zejména u kyberšikany. Obvykle, však silnější šikanuje slabšího. Silnější může být fyzicky, ale i postavením ve skupině, nebo díky vazbě na někoho, kdo má na skupinu vliv. Agresorem tedy může být i fyzicky slabší osoba, která vyniká znalostmi v oblasti kybernetiky, jindy je například členem gangu působícího mimo školu, anebo je jeho příbuznou ředitelka školy. V takových případech mohou být oběťmi osoby, které nijak nevybočují, prostě se jen znelíbí agresorovi nebo skupině agresorů, kterých se ostatní bojí anebo se jim bojí postavit. Šikana může člověka provázet celý život v různých formách s větší či menší intenzitou, a to jak v dětství, dospívání, tak v dospělosti i ve stáří. Šikana se může podílet na psychologickém vývoji oběti a vytvořit takzvanou chronickou oběť.

Práce popisuje trojrozměrný pohled na šikanu podle předního odborníka na šikanu, pana PhDr. Michala Koláře, dále popisuje formy šikany, chování zaměnitelné za šikanu, charakteristiku zúčastněných osob, protiuzdravný systém šikany, kyberšikanu, předpoklady, motivy a osobnosti šikany, škody způsobené šikanováním v nemocné skupině, léčbu školní šikany, první pomoc v případě zjištění šikany, léčbu skupiny zasažené šikanou, prevenci šikanování na školách, trestní odpovědnost a kvalifikaci šikany podle práva, a příklad závažnější šikany ke které došlo ve výchovném ústavu mládeže v Děčíně.

Práce se zabývá také viktimologií, naukou o oběti, která je provázaná jak s psychologíí, tak s kriminologií. Popisuje viktimologii, viktimogenní faktory, definuje pojmy viktimnost a viktimizace, popisuje typologii oběti, roli oběti a pomoc obětem trestného činu.

Každý, kdo je šikanovaný, je obětí, proto je viktimologie se šikanou propojena, od jejího vzniku a vývoje, až po její řešení či léčbu. Viktimologie jako nauka o oběti je provázána s každým protiprávním jednáním, které se týká konkrétní osoby, u šikany

však možná ještě více než je to obvyklé u jiných protiprávních činů. Šikana, ačkoliv může potkat každého, je velmi často ve svém vzniku a vývoji závislá na osobnostních, sociálních předpokladech, na prostředí, a také na fyzickém fondu všech účastníků šikany. Často hrají roli všechny tyto aspekty, které zkoumá právě viktimologie.

Ačkoliv je šikana velmi nebezpečným a poměrně častým jevem, je z různých důvodů často podceňována a zakrývána. Obvykle není v zájmu žádné školy, aby se veřejnost dozvěděla, že právě na ní došlo k páchání šikany, jelikož to může mít za následek odliv žáků a tím i finančních prostředků školy.

Praktická část práce je zaměřena na výzkum provedený dotazníkovým šetřením na školách v Děčíně. Cílem výzkumu je ověřit přítomnost šikany, dále ověřit vliv viktimnosti a viktimogenních faktorů na vznik a vývoj šikany, a nakonec ověřit, zda lze prevencí a dostatečným informováním všech potencionálních účastníků zabránit vzniku a vývoji šikany.

V závěru je shrnut výsledek výzkumu a celé práce.

1 Cíl a metodika bakalářské práce

Bakalářská práce je zaměřena na problematiku viktimologie a šikany.

Hlavním cílem je za použití metody analýzy popsat viktimologii a popsat nebezpečný sociálně patologický jev jakým je šikana. Práce má tedy popsat základní pojmy viktimologie, včetně pojmů viktimnost a viktimizace, dále uvést viktimogenní faktory, typologii obětí a pomoc obětem trestného činu. Má také popsat formy, předpoklady a motivy šikany, zajímavý trojrozměrný pohled na šikanu vytvořený panem PhDr. Michalem Kolářem, dále chování zaměnitelné za šikanu, charakteristiky účastníků šikany, kyberšikanu, protiuzdravný systém šikany, škody způsobené šikanováním v nemocné skupině, léčbu školní šikany, prevenci šikanování na školách, trestní odpovědnosti a kvalifikaci šikany z pohledu trestního práva.

Prvním dílčím cílem je za užití metody kazuistiky, uvést praktický příklad skutečné závažnější šikany, ke které došlo konce roku 2009 a začátkem roku 2010 ve výchovném ústavu mládeže v Děčíně.

Dalším dílčím cílem je na základě stanovení hypotéz a metodou dotazníkového šetření provést výzkum na školách v Děčíně, a to včetně škol základních, speciálních a i ve výchovném ústavu mládeže, kde je hrozba šikany vzhledem osobnostním a sociálním předpokladům žáků a studentů vyšší než na běžných školách. Práce má za použití třech typů dotazníků oslovit mladší žáky, starší žáky a pedagogy. První dotazník zaměřený na mladší žáky by měl zjistit potencionální oběti a agresory v jejich třídě. Druhý dotazník zaměřený na starší žáky a studenty by měl zjistit stav šikany ve třídě či ve skupině, měl by také prověřit vlastní zkušenosti žáků se šikanou, a jejich informovanost o šikaně. Třetí dotazník určený pedagogům by měl prověřit jejich zkušenosti se šikanou a ověřit, jak velký význam mají podle nich viktimogenní faktory při vzniku a vývoji šikany ve školním kolektivu a zda lze prevencí a dostatečným informováním všech potencionálních účastníků ve školním kolektivu zabránit vzniku a vývoji šikany. Následně bude nutno vyplněné dotazníky vyhodnotit podle jednotlivých oslovených skupin a zajímavé informace znázornit v grafech.

Posledním dílčím cílem práce je na základě zjištěných skutečností, tedy jak analýzou viktimologie a šikany, tak analýzou dotazníkového šetření, zhodnotit, zda a jakým způsobem viktimologie pomáhá nebo může pomoci při řešení šikany u dětí a mladistvých.

2 Psychologie a kriminologie

2.1 Psychologie a forezní psychologie

Psychologie se zabývá zkoumáním chování a prožívání. Během vývoje výzkumu chování a prožívání, se původně celistvá psychologie postupně rozdělovala a vznikaly různé psychologické disciplíny, které tvoří jeden celek oboru psychologie. Psychologie se původně rozvíjela v rámci filozofie a byla definována jako věda o duši či jako věda o vnitřní zkušenosti. Jako samostatná věda má psychologie počátky na konci 19. století. Psychologie v oblasti práva se nazývá forezní psychologie.^{1,2,3}

Forezní psychologie je aplikovaná psychologická disciplína, která se zabývá chováním a prožíváním lidí, a to výlučně v situacích, které mají význam z hlediska práva, a to především z hlediska práva trestního. Jejím cílem je zjistit průběh duševního dění člověka, který se ocitne v životní situaci, která je postihována zejména trestním právem. Zabývá se řadou různých problémů, kterou se zabývají také jiné psychologické obory. Zkoumá chování a prožívání jak člověka, který právo vykonává v roli policisty, státního zástupce, soudce nebo například soudního znalce, tak člověka, který je právu podrobován a který je v roli podezřelého, obviněného, obžalovaného, odsouzeného, svědka, poškozeného nebo oběti. Přitom usiluje o popis a výklad těchto jevů a zároveň o jejich ovlivňování.⁴

2.2 Kriminologie

Kriminologie je vědní disciplína, která zkoumá kriminalitu včetně pachatelů a obětí. Jedná se o vědu empirickou, která je založená především na kriminologických výzkumech, jejichž poznatky musí být přezkoumatelné. Na jedné straně kriminologie získává informace z výzkumů a evidencí, a na druhé straně se tyto informace snaží aplikovat v praxi. Samostatnou vědní disciplínou se kriminologie stala v polovině 19. století. Zkoumá kriminalitu neboli zločinnost, její vznik, stav, vývoj, dynamiku a její příčiny. Dále také vztah mezi obětmi a pachateli, a kontrolu nad kriminalitou, sankční systém, jeho účinnost a prevenci. Jejím zdrojem jsou policejní a justiční statistiky,

¹ ŘÍČAN, P. *Psychologie*. 3. Praha, 2009, s. 25.

² ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. 3. Plzeň, 2013, s. 9.

³ ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. 3. Praha, 2000, s. 11-12.

⁴ ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. 3. Plzeň, 2013, s. 9-13.

statistiky probační a mediační služby, poznatky z vyšetřovacích spisů, výsledky lékařských výzkumů, poznatky z vězeňské praxe, poznatky z psychologie, pedagogiky, etiky a filozofie, statistické a sociologické výzkumy, poznatky z kriminalistiky a dalších vědních oborů. Kriminologie je naukou multidisciplinární, přejímá, dokumentuje, porovnává, harmonizuje a integruje poznatky z různých oborů, jakými jsou trestně právní věda, sociologie, kriminalistika, forenzní psychologie, forenzní psychiatrie, kriminální politika, penologie a forenzní medicína. Základním úkolem kriminologie je zjistit, proč dochází k páčání trestné činnosti a jak páčání trestné činnosti předcházet. K tomuto účelu zajišťuje relevantní poznatky o kriminalitě, zjišťuje její příčiny, na základě analýzy těchto poznatků doporučuje efektivní opatření k odstranění eliminaci kriminality, a to v oblasti trestní represe i prevence.⁵⁶

Forenzní psychologie se zabývá psychickými aspekty osob, proti kterým se trestní řízení vede, včetně svědků, poškozených a orgánů činných v trestním řízení, přičemž kriminologicky jsou významné zejména poznatky o obětech a pachatelích kriminality. Kriminalita neboli zločinnost jako sociální jev je úhrn činů neschválených trestním právem. Jde o sociálně patologický jev, protispolečenské jednání posuzované jako trestný čin. Členění kriminality:⁷

- zjevná, neboli registrovaná je kriminalita, o níž se orgány činné v trestním řízení dověděly a která byla vložena do oficiálních statistik,
- latentní, neboli neregistrovaná je kriminalita, o níž se orgány činné v trestním řízení nedověděly, a nebyla vložena do oficiálních statistik,
- skutečná, neboli celková je kriminalita, která zahrnuje zjevnou i latentní kriminalitu.

Delikvence kromě kriminality zahrnuje také činy jinak trestné, spáchané osobami mladšími 15 let nebo osobami nepříčetnými a jiné správní delikty. Trestní represe je prostředek sloužící ke kontrole kriminality. Je uvedena v zákonech a podílejí se na ní složky trestní justice včetně soudů, státních zastupitelství, policie, vězeňské služby a probační a mediační služby. Trest je v trestně právním vymezení, jedním z prostředků státního donucení, které stát používá vedle prostředků ekonomických, kulturních, výchovných a politických, k plnění svých funkcí. Účelem trestání je ochrana

⁵ NOVOTNÝ, O. ZAPLETAL, J.. *Kriminologie*. 2. Praha, 2004, s. 15-18.

⁶ SVATOŠ, R. *Kriminologie ve světle nového trestního zákoníku*. 2. České Budějovice, 2010, s. 10-13.

⁷ SVATOŠ, R. *Kriminologie ve světle nového trestního zákoníku*. 2. České Budějovice, 2010, s. 13-16.

společnosti před kriminalitou, a to projednáváním trestní věci v trestním řízení, odsouzením pachatele, uložením trestu a výkonem trestu. Funkce trestu jsou:^{8,9}

- odplatná. Pachatel, který dobrovolně páchal trestný čin, musí počítat s trestem.
- odstrašení. Které má odradit potencionální pachatele od páchání trestné činnosti.
- rehabilitační neboli nápravná. Usiluje o opětné zařazení pachatele do společnosti. Je zaměřená na osobnost pachatele a příčiny jeho kriminálního jednání.
- eliminační. Izolace pachatele od společnosti, zabránění další trestné činnosti.
- restituční. Odstranění následků činu a urovnání porušených vztahů.
- smíšená. Funkce se prolínají, výsledkem bývá trestní politika konkrétního státu.

Probace je dohled nad obviněným, obžalovaným a odsouzeným. Kontrola výkonu trestů, kromě odnětí svobody. Sledování chování odsouzeného ve zkušební době, pomoc obviněnému. Mediace je mimosoudní zprostředkování kontaktu mezi obviněným a poškozeným za účelem řešení jejich sporů. Prevence kriminality je vedle trestní represe druhou formou kontroly kriminality. Cílem prevence kriminality je vytvoření zábrán proti páchání trestných činů, které jsou schopny zastavit nebo alespoň snížit kriminalitu. Prevence má působit na potencionální pachatele i oběti, ale i na příležitosti či podněty k páchání kriminality. Prevence kriminality zahrnuje komplex opatření sociální a situační prevence, včetně informování veřejnosti o možnostech ochrany před trestnou činností. Součástí prevence je i pomoc obětem trestných činů. Prevence kriminality úzce souvisí s prevencí dalších sociálně patologických jevů, z nichž k nejzávažnějším patří nejrůznější formy závislostí. Dělení prevence:^{10,11,12}

- Primární prevence zahrnuje především výchovné, vzdělávací, volnočasové, osvětové a poradenské aktivity zaměřené na nejširší veřejnost. Zvláštní pozornost je zaměřena na pozitivní ovlivňování příslušných hodnotových měřítek dětí a mládeže. Jejich využívání volného času, možnosti kulturního, sportovního vyžití, předkládání

⁸ SVATOŠ, R. *Kriminologie ve světle nového trestního zákoníku*. 2. České Budějovice, 2010, s. 15-16.

⁹ SVATOŠ, R. *Kriminologie ve světle nového trestního zákoníku*. 2. České Budějovice, 2010, s. 44-52.

¹⁰ SVATOŠ, R. *Kriminologie ve světle nového trestního zákoníku*. 2. České Budějovice, 2010, s. 53-55.

¹¹ GJURIČOVÁ, J. *O prevenci kriminality, Prevence kriminality v České republice* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra, [cit. 2014-10-21]. Dostupný z www: <www.prevencekriminality.cz/o-prevenci-kriminality/teoreticky-uvod/>.

¹² SVATOŠ, R. *Kriminologie ve světle nového trestního zákoníku*. 2. České Budějovice, 2010, s. 54-61.

odborných a adekvátních informací, seznámení i s trestnou odpovědností. Primární prevenci zajišťuje rodina, škola a širší sociální prostředí.

- Sekundární prevence se zabývá rizikovými jedinci a skupinami osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli nebo oběťmi trestné činnosti, na sociálně patologické jevy včetně šikany a příčiny kriminogenních situací.
- Terciární prevence spočívá v resocializaci kriminálně narušených osob. Zajišťuje jejich pracovní uplatnění včetně rekvalifikace, sociální a rodinné poradenství, a pomoc při získávání sociální, sociologické a ekonomické samostatnosti. Jejím cílem je udržet dosažené výsledky předchozích intervencí a rekonstrukce nefunkčního sociálního prostředí. Zaměřuje se na předcházení recidivy konkrétního pachatele, ale také na předcházení viktimologické recidivě konkrétní oběti. U pachatele je jejím nástrojem pohružka trestu, ukládání a výkon ochranných opatření, postpeniterciální péče ze strany probační a mediační služby, ze strany orgánů ochrany péče o mládež, a podobně. U obětí je nástrojem prevence například poradenská činnost a posttraumatická péče.

Dělení prevence podle obsahového zaměření:¹³

- sociální prevence je orientovaná na osobu pachatele a příčiny kriminality. Představuje aktivity ovlivňující proces socializace a sociální integrace jedince a aktivity zaměřené na změnu nepříznivých společenských a ekonomických podmínek, které jsou považovány hlavní příčiny kriminality. Odpovědnost za oblast primární sociální prevence spadá do působnosti rodiny, obce a škol. Sociální prevence se také zaměřuje na kriminální faktory včetně prostituce, toxikomanie včetně alkoholismu, nezaměstnanost, chudobu, záškoláctví, extremistické skupiny, šikanu a podobně.
- situační prevence se zaměřuje na trestný čin, který chápe jako produkt motivace a příležitosti. Vychází ze zkušenosti, že určité druhy kriminality se objevují v určité době, na určitých místech a za určitých okolností. Prostřednictvím opatření organizační, režimové, fyzické a technické povahy se snaží situační kriminogenní podmínky minimalizovat. Opatřeními situační prevence je ztížení přístupu k prostředkům vhodných pro spáchání trestného činu (zabezpečovacími prostředky, zámky, alarmy), kontrola prostředků trestné činnosti (kontroly na letištích, na stadionech), zmenšení

¹³ GJURIČOVÁ, J. O prevenci kriminality, Prevence kriminality v České republice [online]. Praha: Ministerstvo vnitra, [cit. 2014-10-21]. Dostupný z [www: <www.prevencekriminality.cz/o-prevenci-kriminality/teoreticky-uvod/>](http://www.prevencekriminality.cz/o-prevenci-kriminality/teoreticky-uvod/).

očekávaného prospěchu (odstranění cíle, označení věci), zvýšení rizika dopadení (kontroly policistů a strážníků, kamery, PCO).

- prevence viktimnosti využívá viktimogenní poznatky. Jde o osvětovou a poradenskou činnost, informuje, jak se chovat, jak chránit svůj majetek a sebe, a jak se chovat před, během a po útoku. Orientuje se na osoby s vysokou mírou viktimnosti jako jsou důchodci, děti a ženy. Pomoc potencionálním obětem trestných činů je založena na konceptech bezpečného chování, přizpůsobeného různým kriminálním situacím a na psychickou připravenost ohrožených osob. Zahrnuje informování veřejnosti o možnostech ochrany před konkrétní trestnou činností, vysvětlování principů bezpečného chování a způsobů technického zabezpečení majetku a osob.

Delikvence dětí a mladistvých je vážným problémem po celém světě včetně České republiky. Děti v dnešním zrychleném světě dospívají dříve po fyzické stránce než po duševní stránce. Charakteristickým znakem mladistvých delikventů je především neukončený individuální a sociální vývoj. V době, kdy si dospívající člověk vytváří vlastní hodnotový systém, hledá místo a uplatnění mezi ostatními, může být společensky závadné chování znakem poruchy jeho dosavadního vývoje, nevyhovujících vnějších podmínek anebo znakem vážnějšího narušení osobnosti. Může být také následkem nezralosti, nezkušenosti a bezradnosti dítěte vůči okolnímu světu. Takové chování signalizuje nebezpečí pro budoucí vývoj takového člověka i jeho okolí. Faktory delikvence:^{14,15}

- skupina faktorů exogenních, existujících vně pachatele, faktory v oblasti společenské a sociální, mající rozhodující vliv na chování pachatele, jako neúplné rodiny, alkoholismus, prostituce, kriminální zázvuk, chybnou výchovu v rodině, ať příliš přísnou nebo rozmazlující, nižší inteligence a nižší odborné znalosti, přebírání antisociálního chování svých příbuzných, uvolněné mravy společnosti a devalvace hodnot a také hospodářská situace.
- skupina faktorů endogenních, spojených přímo s osobou pachatele, jde o faktory v oblasti biologické, psychologické, medicínské a fyziologické, jako pohlaví (u chlapců je vyšší delikvence, vyšší agresivita, brutalita, ochota riskovat, snaha vyniknout, touha po dobrodružství), inteligence (vyšší míra delikvence je u méně inteligentních osob), duševní onemocnění.

¹⁴ MATOUŠKOVÁ, I. *Aplikovaná forenzní psychologie*. 1. Praha, 2013, s. 15-19.

¹⁵ SVATOŠ, R. *Kriminologie ve světle nového trestního zákoníku*. 2. České Budějovice, 2010, s. 44-52.

3 Viktimologie

Viktimologie je nauka o obětech. Je součástí psychologie i kriminologie. Zajímá se o oběti trestných činů, zejména k jakým změnám dochází v chování a prožívání těch, kteří se stali obětí trestného činu. Zkoumá, jakou roli hraje oběť v motivaci pachatele a jaký způsobem se ovlivňuje jednání pachatele v průběhu trestného činu. Nesnaží se o zatížení oběti spoluvinou, a tím o snížení nebezpečnosti jednání pachatele. Jde o získání poznatků o tom, jak se lze účinně vyhnout roli oběti a jakými preventivními opatřeními lze minimalizovat riziko ohrožení.¹⁶

Viktimologie je nauka, která se zabývá:¹⁷

- osobou oběti, jejími biologickými, psychickými a sociálními vlastnostmi,
- vztahem mezi obětí a pachatelem,
- rolí oběti ve vzniku a v průběhu činu,
- rolí oběti při odhalování, objasňování, vyšetřování a soudním projednání věci,
- pomocí oběti, jejímu odškodnění a rehabilitaci,
- ochraně občanů před rolí oběti.

Viktimologie se věnuje psychologii oběti. Zjišťuje podstatu traumatizace oběti, která je způsobena trestným činem, ale také například přírodní katastrofou, povodní, zemětřesením, požárem, při leteckých, silničních nebo lodních neštěstích, při teroristických akcích a podobně. Viktimologie vznikla také jako reakce na pochybnosti o přiměřeném postavení oběti v systému spravedlnosti a trestního práva. Oběť se totiž z původního přirozeného postavení v uplatňování spravedlnosti, ocitla odstrčena. V době předfeudální a raně feudální to byla právě oběť či její blízcí, kdo stíhal, zatýkal, soudil a často i trestal zločince. Pouze omezený okruh zločinů byl v kompetenci úřední moci. Tyto úkony pak v zájmu zachování obecného klidu začali přebírat feudálové a výkon práva se stal výsadou vznikajících států. Role oběti byla postupně utlumena a systém trestního práva se stále více koncentroval na stát a pachatele.^{18,19}

¹⁶ ČÍRTKOVÁ, L. ZAPLETAL J. *Kriminální psychologie*. 1. Praha, 1998, s. 106-107.

¹⁷ NOVOTNÝ, O. ZAPLETAL J. *Kriminologie*. 2. Praha, 2004, s. 15-18.

¹⁸ ČÍRTKOVÁ, L. VITOUŠOVÁ P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. 1. Praha, 2007, s. 11-12.

¹⁹ ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. 3. Praha, 2000, s. 208.

Práva obžalovaných byla postupem doby přesně upravena a garantována. Přiměřená ochrana svědků i obětí trestných činů zůstávala dlouhou dobu opomíjena. Až v první polovině 20. století začaly vznikat snahy o zajištění práv obětí trestných činů a jednání s nimi v době po spáchání trestného činu, a to jak z hlediska právního, tak i psychologického. Společným úsilím právníků, psychologů, kriminologů a dalších odborníků došlo ke vzniku viktimologie, která se klade za cíl mimo jiné dosáhnout změny ve prospěch obětí trestných činů. V rámci viktimologie jako vědecké disciplíny se pozornost odborníků zaměřuje na velké množství různých problémů, ve kterých se prolínají právní, psychologické, sociologické, kriminalistické a další aspekty. Viktimologie se také zaměřuje na poznání situací, tedy míst a časových okamžiků, které zvyšují pravděpodobnost, že se staneme obětí určitých trestných činů. Z pohledu viktimologie lze tedy místa, zejména ve velkoměstech, členit na specifické viktimogenní zóny například pro loupeže, vloupání, znásilnění, drogovou kriminalitu, vražedné útoky a podobně.^{20,21}

3.1 Viktimogenní faktory

Sociální faktor zahrnuje sociální vrstvu, sociální patologii v rodině, profesi, styl rodinné výchovy, pozici v rodině, kamarády, kolektiv třídy a podobně. Osobnostní faktor zahrnuje osobnostní vlastnosti, které činí jedince náchylným k roli oběti pro konkrétní typ deliktů, například podvod, znásilnění, šikana. Behaviorální faktor zahrnuje rizikové chování, například vyhledávání viktimogenních lokalit či provokující jednání, vyzývavé oblečení, nošení šperků či drahých věcí, před kriminálně závadovými osobami.²²

3.2 Viktimnost

Viktimnost je disponovanost jedince nebo skupiny osob stát se obětí trestného činu. Faktory viktimnosti jsou:²³

- věk, mezi rizikové skupiny patří například staří lidé, děti a ženy,
- profese, mezi rizikové skupiny zde patří například pracovníci bezpečnostních agentur, zaměstnanci bank a pošt, a policisté,

²⁰ ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. 3. Plzeň, 2013, s. 97-98.

²¹ ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. 3. Praha, 2000, s. 209-210.

²² ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. 3. Plzeň, 2013, s. 99.

²³ SVATOŠ, R. *Kriminologie ve světle nového trestního zákoníku*. 2. České Budějovice, s. 34.

- psychické vlastnosti jako agresivita, lehkomyšlnost, důvěřivost,
- další sociální charakteristiky, například cizinci, osoby jiné barvy pleti, alkoholici, homosexuálové, prostitutky, osoby retardované či nemocné.

3.3 Viktimizace

Viktimizace je proces při kterém se z potencionální oběti stává oběť skutečná. Jde o proces poškozování a způsobování újmy, v němž se jedinec stává obětí trestného činu. Viktimizace začíná, ale obvykle nekončí samotným útokem na oběť. Z psychologického hlediska může být újma způsobená trestným činem pouze úvodním jevem, na který mohou navazovat další zraňující události. Viktimizace rozlišuje tři fáze. Reviktimizace je opakovaná viktimizace, která je zásadním problémem u kriminality jako je domácí násilí, šikana, stalking apod.²⁴

3.3.1 Primární viktimizace

Primární viktimizace je újma způsobená pachatelem a vznikající jako přímý, bezprostřední důsledek trestného činu. Primární rány jsou fyzické, finanční a emocionální. Emocionální újma je těžko objektivně postižitelná, jde o prožívání situace obětí a souvisí s jejím osobnostním založením. Může být značně ničivá a obtížně odstranitelná. Může mít různé podoby jako nespavost, úzkostné stavy, fobie, plačtivost, snížená pracovní výkonnost nebo zhoršení zdravotního stavu. K hluboké emocionální újmě může dojít i tam, kde nedošlo k újmě fyzické ani finanční, například u přepadených zaměstnanců pošt. Další emociální újmou může být ztráta pocitu bezpečí či narušení osobní intimity, například když dojde ke vloupání do bytu a vysypání zásuvek s osobními věcmi.²⁵

3.3.2 Sekundární viktimizace

Sekundární viktimizace je újma vznikající v důsledku reakce okolí, traumatizujícího opakovaného projednávání na policii a před soudem. Sekundární újma, která je tvořena pocity, je výlučně psychologického charakteru. Z právního hlediska zde chybí materiální znaky, přesto může sekundární újma zraňovat více než újma primární. Roli zde hrají pocity nespravedlnosti vyvolané okolnostmi průběhu vyšetřování a soudního projednávání věci, které mohou oběť trápit, například nedostatek informací,

²⁴ ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. Plzeň, 2004, s. 117.

²⁵ ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. Plzeň, 2004, s. 117-118.

opoždění či odkládané soudní jednání, vyšetřování pachatele na svobodě, shovívavé tresty nebo podmíněné odsouzení, a zejména nedostatečná ochrana procesní role poškozeného i svědka v přípravném řízení i před soudem a dále nedostatečná ochrana společenských práv oběti. Pocit nespravedlnosti může pramenit také ze skutečnosti, že zájem o oběť se omezuje na získávání informací důležitých pro objasnění případu, a poté je poškozený odkázán sám na sebe a své sociální okolí. Pocity nedůstojnosti jsou u oběti vyvolaná pocitem ponížení a ztráty lidské důstojnosti. Může se jednat o důsledek necitlivě vedeného výslechu nebo senzace chtivého přístupu sdělovacích prostředků. Pocit ponížení může také vyvolávat nevhodná reakce blízkého okolí. Pocity izolace souvisejí s tendencí většiny lidí vyhýbat se kontaktům s poškozenými a oběťmi trestných činů. Postoj většiny k obětem trestných činů, se často mění, lidé nevědí, jak se mají k obětem správně chovat, a kontakty mohou řídnout. V konečném důsledku se oběť utvrzuje v tom, že její kritická událost zásadně změnila. To vyvolává vnitřní psychickou dezintegraci, která vyvolává nepříjemné pocity v těch, kteří se snaží pomoci. Jádrem viktimizace je tedy vyrovnávání se s újmou. Viktimizace je obvykle silně stresující událost, která je nenadálá, neočekávaná, svévolná a nepředvídatelná. Většinou není možné se na ní psychicky připravit, je obtížné se s ní rozumově vypořádat, odpovědět na otázku, proč incident potkal zrovna nás. Je zde pocit ztráty důvěry k sobě, svému okolí, svým přátelům, a především k neznámým lidem. A dále je zde pocit ztráty autonomie, člověk zjišťuje, že nemůže vždy rozhodovat o svém jednání, kontrolovat většinu svých životních situací a vlastní aktivitou překonávat ty nepříznivé.²⁶

3.3.3 Terciální viktimizace

Terciální viktimizace je stav, během kterého se jedinec není schopen vyrovnat s traumatizující zkušeností, a to i tehdy, když z objektivního hlediska došlo k nápravě a odškodnění. Osoba se psychicky se zcela mění, dochází u ní k nalomení cesty a ke změně životního stylu. Terciální viktimizace souvisí se zvláštnostmi osobnostního založení jedince.²⁷

²⁶ ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. Plzeň, 2004, s. 118-119.

²⁷ ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. Plzeň, 2004, s. 119-121.

3.4 Typologie obětí

Oběti lze rozdělit na osoby, které se staly oběťmi svým vlastním přičiněním, ať svým chováním provokatéra nebo svým působením v určité negativně hodnocené rizikové skupině jakou jsou například prostitutky. A dále oběti, které se staly oběťmi bez svého přičinění, například občan bránící napadenou osobu, nebo osoba působící v pozitivně hodnocené rizikové skupině jakou jsou například policisté. Mezi významnější typologie patří typologie podle skupiny či druhu zažitého trestného činu, dále podle reakce oběti na trestný čin. Dále jsou oběti skryté, dobrovolné, oběti předstírající či oběti recidivisté.²⁸

Oběti lze rozlišit na pět základních typů.²⁹

- zúčastňující se oběť. Zde kriminálnímu činu předchází interakce mezi pachatelem a obětí, která nezanedbatelným způsobem ovlivňuje motivaci pachatele. Jde o častou situaci zejména u násilných trestných činů, v případech, kde se oběť s pachatelem zná.
- nezúčastňující se oběť. Před trestným činem dochází k interakci mezi pachatelem a obětí, motivace kriminálního jednání nemá přímou „vztahovou“ vazbu na oběť. Oběť zde nemá možnost vnímat potenciální ohrožení dříve než v okamžiku samotného útoku.
- provokující oběť. Zde ovlivnila trestný čin interakce mezi pachatelem a obětí. Provokující oběť podcenila nebezpečnost situace, špatně odhadla pachatele a záměrně či bezděčně se vystavila viktimogenní situaci. U provokujícího typu, ať už u ženy nebo u muže, obvykle shledáváme výrazné osobnostní a behaviorální viktimogenní faktory. S provokujícím chováním se můžeme setkat i u jinak vyrovnaných sebeovládajících se osob, které jsou momentálně zatlačeny do kouta například nesnesitelným ponižováním.
- latentní oběť, která se vyznačuje přítomností všech viktimogenních faktorů. Role oběti není veřejná, újma není formálně známa. Například u fyzického, psychického nebo sexuálního násilí v rodinách, nebo v případech, kdy zveřejnění formou oznámení naráží na emocionální bariery a na společenské předsudky, jako je sexuální zneužívání dětí.

²⁸ SVATOŠ, R. *Kriminologie ve světle nového trestního zákoníku*. 2. České Budějovice, s. 35-36.

²⁹ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. Plzeň, 2004, s. 114-115.

- nepravá oběť. Zde je role oběti získaná omylem, nedopatřením nebo shodou nešťastných náhod. Osoba se ocitla v nesprávnou dobu na nesprávném místě a stala se obětí zcela náhodně. Útok měl být směřován jiným směrem nebo na jinou osobu.

3.9 Role oběti

Oběť hraje klíčovou roli v situacích, kdy je terčem a cílem útoku, především u násilné trestné činnosti, kde se stává v podstatě nosičem důkazů. Delikty lze rozlišit na vztahové a nevztahové, u vztahových jde o případy, kdy se oběť a pachatel znají, a mají určité společné vazby. Každý vztah má svůj vývoj, jehož odkrytím je možné zjistit možný motiv pachatel. Vztahovým deliktem může být partnerská vražda motivovaná afektivně, ale také šikana, kde má zásadní význam detailní poznání životní situace, psychologických charakteristik a sociálních kontaktů oběti. Oběti násilných trestných činů si prošly extrémní situací. Násilí směřované proti životu a zdraví, vždy zraňuje také psychiku oběti. Psychická traumatizace se projevuje různými potížemi. Společnými znaky traumatizace jsou:³⁰

- přetrvávající strach o život a zdraví. Oběti po určitou dobu připadá okolí nečitelné a plně skrytého nebezpečí. Tento strach může oběť pociťovat i při kontaktu s policisty zejména v situacích, kdy je oběť nucena vzpomínat na incident znovu. Strach může blokovat funkce paměti, což způsobuje potíže oběti s vybavováním kritické události, takže ve výsledku může oběť působit nejistě a nevěrohodně.
- pocity viny. Častěji než touha po pomstě a potrestání pachatele je hlavní potřebou oběti zajistit vlastní bezpečí a pochopení události. Oběť se snaží přijít na to, proč k události došlo a proč se stala právě jí, snaží se zjistit příčiny, aby se tomu mohla v budoucnosti vyhnout. Je běžné, že oběť v pochodech přepisuje vinu ze spáchání činu sama sobě. Sebeobviňování často představuje jediný věrohodný prvek, který slouží oběti pro pochopení toho, co se stalo. Na jedné straně paradoxně sebeobviňování působí pro oběť ozdravně, protože mění nevysvětlitelnost příčin trestného činu z jejího pohledu, ale na druhou stranu může komplikovat práci policie.

Při jednání s obětí trestného činu nebo tragické události je na místě oběti poskytnout informace o jejích právech, o průběhu trestního řízení ve všech stádiích a o možnostech pomoci. S ohledem na narušení pocitu bezpečí a strach oběti z možného opakování činu, je potřeba zajistit bezpečí oběti, a to jak tvrzením, že opakování je

³⁰ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. Plzeň, 2004, s. 130-136.

nepravděpodobné, tak zajištěním přítomnosti přátel oběti, radou ke zvýšení bezpečnosti a informováním, kam se obrátit v případě hrozícího nebezpečí. Důležité je zajištění důvěry oběti a dostatečná empatie.³¹

3.9 Pomoc obětem trestného činu

Z mezinárodních smluv vyplývá povinnost státu zajistit pomoc a podporu obětem trestných činů a zlepšit jejich postavení. Podle mezinárodní příručky OSN o pomoci obětem trestné činnosti je pomoc rozdělena na:³²

- krizové intervence. Jde o poskytnutí oděvu, jídla a přístřeší, například azylové domy,
- poradenství (linky důvěry, poradny pro partnerské vztahy a rodiny),
- poradenství v právním smyslu v průběhu trestního řízení,
- poradenství zaměřené na děti,
- prevence kriminality (přednášky a kurzy, například sebeobrany),
- zvyšování právního vědomí,
- posttraumatická péče (psychologická pomoc),
- peněžité kompenzace a peněžité pomoc (zákon o obětech č. 45/2013 Sb.),
- vykazání ze společného obydlí a zákaz vstupu do něj (zákon o Policii ČR),
- restorativní justice (podpora a pomoc obětem trestných činů – Probační a mediační službou, a Asociací občanských poraden). Všechny strany včetně pachatele se podílejí na řešení důsledku trestného činu.

Bílý kruh bezpečí je občanské sdružení se službou 24 hodin, které poskytuje odbornou, bezplatnou a diskrétní pomoc také obětem a svědkům trestných činů. Jeho kombinovaná pomoc obětem kriminality obsahuje poskytnutí právních informací, psychologické poradenství a sociální poradenství. Pomoc v Bílém kruhu bezpečí poskytují právníci, psychologové, sociální pracovníci a lékaři. Poskytuje pomoc i v případech, kdy se oběť rozhodne trestný čin neoznámit.³³

Intervenční centra poskytující krizovou pomoc zejména osobám ohroženým domácím násilím, poskytují individuální sociálně právní pomoc v konkrétních případech a zároveň koordinují interdisciplinární spolupráci mezi dalšími navazujícími

³¹ ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. Plzeň, 2004, s. 136-137.

³² SVATOŠ, R.. *Kriminologie ve světle nového trestního zákoníku*. 2. České Budějovice, 2010, s. 38-39.

³³ *Bílý kruh bezpečí*, Praha, [online]. [cit. 2014-12-07]. Dostupný z [www: <http://www.bkb.cz/>](http://www.bkb.cz/).

službami na úrovni kraje. V případech vykázaní spolupracují s Policií České republiky. Ke splnění svých úkolů intervenční centra využívají sociální pracovníky, psychology a právníky proškolené v problematice domácího násilí.³⁴

Centra krizové intervence jsou sociální zařízení, která poskytují v nepřetržitém provozu a bezplatně krizovou pomoc všem osobám v krizi.³⁵

Linka bezpečí je sdružení, které pomáhá dětem a mladým lidem nejen v jejich obtížných životních situacích, ale i při jejich každodenních starostech a problémech. Sdružení je akreditováno v rámci systému sociálně-právní ochrany dětí v České republice. Sdružení je dále členem celosvětové asociace dětských linek důvěry Child Helpline International (CHI). Linka bezpečí provozuje také rodičovskou linku určenou k telefonické krizové intervenci a poradenství především rodičům, prarodičům a ostatním členům rodiny z celé České republiky, a to v krizových situacích, které se týkají dětí, dospívajících a mladých dospělých.³⁶

Linky důvěry poskytují telefonickou krizovou pomoc na přechodnou dobu osobám, které se nacházejí v situaci ohrožení zdraví života nebo v jiné obtížné životní situaci, kterou dočasně nemohou řešit vlastními silami.³⁷

Nadace Naše dítě prostřednictvím linky právní pomoci pomáhá týraným, zneužívaným, handicapovaným, ohroženým a opuštěným dětem, které se ocitnou v obtížné životní situaci.³⁸

Společenství proti šikaně je sdružení zaměřené na pomoc obětem šikanování a na prevenci tohoto závažného celospolečenského problému. Pracují v něm nejen odborníci, ale také rodiče, kteří mají prožitou a zvládnutou osobní zkušenost s takto postiženým dítětem.³⁹

³⁴ *Centrum poradenství pro rodinné a partnerské vztahy*, Zlín, [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupný z [www: <http://www.centrum-poradenstvi.cz/intervencni-centrum/>](http://www.centrum-poradenstvi.cz/intervencni-centrum/).

³⁵ *Občanské sdružení Spirála*, Ústí nad Labem, [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupný z [www: <http://www.spirala-ul.cz/>](http://www.spirala-ul.cz/).

³⁶ *Sdružení linka bezpečí*, Praha, [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupný z [www: <http://www.linkabezpeci.cz/webmagazine/home.asp/>](http://www.linkabezpeci.cz/webmagazine/home.asp/).

³⁷ *Linka důvěry*, Liberec, [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupný z [www: <http://www.linka-duvery.cz/>](http://www.linka-duvery.cz/).

³⁸ *Nadace naše dítě*, Praha, [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupný z [www: <http://www.nasedite.cz/cs/home/>](http://www.nasedite.cz/cs/home/).

³⁹ *Společenství proti šikaně*, Praha, [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupný z [www: <http://www.sikana.org/>](http://www.sikana.org/).

4 Šikana

Šikana je sociálně patologické chování, úmyslné obvykle opakované ubližování jedné nebo více osob někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit, přičemž je používána agrese a manipulace.^{40,41}

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrožit nebo zastrašovat jiného. Jde o úmyslné jednání, které je namířené proti druhému a které útočí na jeho lidskou důstojnost. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.⁴²

Šikana může být chápána také jako nemocné chování nebo těžká porucha vztahů ve skupině. Demokracie ve společnosti stojí a padá na rovnoprávnosti vztahů mezi jejími členy a skupinami. Pro vztah, který označujeme jako šikanování, je příznačná naprostá asymetrie sil, kdy mocnější zneužívá slabšího a pošlapává jeho práva. K šikaně dochází ve všech skupinách věkových i sociálních. Setkat se s ní můžeme v jakémkoliv typu škol a školských zařízeních, v armádě, sportovních klubech, ve vězení, ale i v rodinách mezi sourozenci, v zaměstnání, v partnerských vztazích, ale v nemocnici na psychiatriích nebo v domově důchodců.⁴³

Mezi obětí a agresorem je osobní asymetrický vztah moci. Oběť ví, kdo je agresorem, bojí se ho a je závislá na jeho rozmarech. Variant šikany je mnoho, stejně jako metody, kterými je prováděna. Obvykle má agresor nad obětí fyzickou nebo početní převahu. Následky šikany si do dalšího života odnášejí všichni zúčastnění, největší dopad má, ale pochopitelně na oběť. Slovo „šikana“ pochází z francouzského slova „chicane“, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat apod. U nás má „šikana“ trochu jiný smysl, a to k označení nešvaru, který se rozmohl v armádě v době povinné vojenské služby. Nováčci byli často krutě fyzicky týráni, a všemožně ponižováni ze strany „mazáků“.

⁴⁰ ŘÍČAN, P. JANOŠOVÁ P. *Jak na šikanu*. 1. Praha, 2010, s. 21.

⁴¹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. Praha, 2001, s. 27-28.

⁴² MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, Metodický pokyn k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, *Věstník. Ministerstvo školství*, Praha, 2000, částka 275, s. 1-2

⁴³ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 17-18.

V zahraničí se ujal anglický termín „bulling“ znamenající „zastařování“ nebo „týrání“. Podstatné jméno „bully“, znamená v angličtině „surovec“, „hrubián“, „násilník“, „tyran“, „neurvalec“, ale také „pasák“, „kuplíř“ a „nájemný rváč“.⁴⁴

Slovo šikana lze uplatňovat také v souvislosti se zneužíváním moci a obtěžováním v byrokratických systémech. Šikanovat tak mohou také státní úředníci nebo policisté. Častěji používáno je však jako synonymum pro psychotraumatizaci ve skupině, je tak označením pro opakované týrání, zotročování, ponižování nebo omezování jedince nebo skupiny jiným jedincem nebo skupinou prostřednictvím agrese či manipulace.⁴⁵

Škody způsobené šikanou jsou často latentní. Obvykle totiž všichni účastníci z různých pohnutek a důvodů brání jejímu odhalení. Škody, které mohou být závažné a rozsáhlé zasahují nejenom samotné protagonisty šikanování, samozřejmě nejvíce na oběti, ale často překračují hranice skupiny. Dopadají na rodiče, pedagogy a další osoby. Existuje řada případů, kdy se oběti pokusily o sebevraždu a jsou známy případy, kdy se jim to podařilo. Rovněž existují případy, kdy oběti zavraždily své učitele. Ve světě jsou někdy označováni jako „šílení střelci“. Podle psychologického profilu vydaného Národním střediskem pro školní bezpečnost v Coloradu v roce 1999 nebo americkými federálními úřady „střelce z Virginie“ v roce 2007, byli tito hromadní vražedné oběti školní šikany. Student, který zabil svého učitele v učilišti ve Svitavech, byl také dříve šikanován a mstil se za ponižování.⁴⁶

Podle PhDr. Michala Koláře je klíčem pro léčbu šikany seznámení se speciální teorií, která se váže k řešení konkrétních případů šikanování. Tato teorie vychází z prozkoumání velkého počtu šikan. Podle této teorie, kdo chce pomoci a neublížit, potřebuje znát tři podstatné věci.⁴⁷

- musí porozumět trojrozměrnému modelu šikanování, v němž je šikana chápána jako nemocné chování, závislost a těžká porucha vztahů,
- musí znát základní a neobvyklé formy šikany,
- musí pochopit, jak funguje zakrývací a protiuzdravný systém šikany, a to jak jeho základní, tak i rozšířená varianta.

⁴⁴ ŘÍČAN, P. JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. 1. Praha, 2010, s. 135-137.

⁴⁵ VÁGNEROVÁ K, *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. 2. Praha, 2011, s. 97.

⁴⁶ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 20-22.

⁴⁷ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 20-27.

Tyto poznatky jsou nutné pro rozpoznání šikany a k výběru neúčinnějších metod léčby šikany. Pokud nejsou při léčbě rozlišována vnitřní stádia šikany, nerespektuje se přítomnost a intenzita závislosti mezi obětí a agresorem, nepracuje se s formami šikanování, potom je pomoc riziková a často chybná.⁴⁸

4.1 Trojrozměrný pohled na šikanu

Trojrozměrný praktický pohled je pohled behaviorální, který vnímá šikanování jako nemocné chování, dále pohled psychodynamický, který vnímá šikanování jako závislost, a sociálně-psychologický pohled, pro který je šikanování porucha vztahů ve skupině.⁴⁹

4.1.1 Behaviorální pohled

Šikanování jako nemocné neboli patologické chování se zaměřuje na projevy, které porušují pravidla, anebo dokonce naplňují skutkovou podstatu trestných činů. Zde PhDr. Kolář uvádí konkrétní projevy fyzické agrese a používání zbraní, se kterými se setkal ve své praxi při řešení těchto šikan:⁵⁰

- oběť je agresory věšena či škrcena, a to až do ztráty vědomí,
- oběti jsou svázány ruce a je dušena ručníkem, polštářem, a je měřen čas, jak dlouho vydrží nedýchat,
- agresori se pokoušejí oběť shodit z okna nebo z mostu, jindy to jen předstírají anebo drží oběť za nohy vystrčenou z okna,
- oběť je mučena a dohnána až k jejímu sebezničujícímu úniku, skoku z okna,
- oběť je bodnuta nožem, říznuta žiletkou,
- oběť je bodána kružítkem nebo špendlíky až po hlavičky do hýždí,
- po oběti je házeno šipkami nebo stříleno ze vzduchovky jako na živý terč,
- oběť je vysvlečena, bita, znásilňována, nebo jde o náznak znásilnění,
- oběti jsou obtisknuty rozžhavené předměty na tělo,
- oběť je bita a to i různými předměty, „deka“ anonymní hromadné bití,
- oběti jsou nuceny prát se mezi sebou, tzv. gladiátorské hry,
- oběti jsou stříhány a opalovány vlasy,

⁴⁸ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 20-27.

⁴⁹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 29-31.

⁵⁰ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 29-33.

- tvz. pupendo, oběť je držena na zádech a na břicho je jí házena mince,
- oběť je držena někde násilím nebo pod pohrůžkou násilí,
- oběti je malováno na tělo.

Slovní agrese a zastrašování zbraněmi.⁵¹

- oběti je vyhrožováno zabitím, zastřelením, oběšením, umlácením, hozením do výtahové šachty, přehozením přes zábradlí, mučením, násilím,
- oběť je zastrašována přímo, po telefonu, anonymně, a to i se zbraněmi,
- oběti je nadáváno pro různé handicapy, slabosti, chyby, trápení,
- oběť je zesměšňována, dochází k posmívání a nevhodnému vtipkování.

Krádeže ničení a manipulace s věcmi.⁵²

- agresori berou oběti peníze, výplatu, přivlastňují si různé věci,
- ničení věcí včetně oblečení oběti, sešitů,
- „půjčování“ různých věcí oběti, které už nejsou vráceny,
- různé schválnosti, načůrání do bot, znečištění oblečení.

Násilné a manipulativní příkazy.⁵³

- násilné nucení k pití znečištěné tekutiny nebo ke snědení jídla z podlahy,
- nucení k čištění cizích bot, líbání nohou, masturbování, prosit o milost,
- ponižující povinnosti obětí, určitým způsobem pozdravit, nesmět mluvit, chodit poslední, uklízet za agresory,
- předvádět ponižující ukázky, říkat ponižující výroky, nosit ponižující nápis,
- dělat úsluhy, nosit jídlo, pití, cigarety, psát agresorům úkoly nebo za ně pracovat.

Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary.⁵⁴

- ignorování oběti spolužáky, neodpovídání na pozdrav, nereagování na prosby,
- když si oběť přisedne ke stolu při obědě, tak si všichni štítivě odsednou jinam,

⁵¹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 33.

⁵² KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 34.

⁵³ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 34.

⁵⁴ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 35.

- pomluvy, osočování, nepravdivé svalování viny za něco, co oběť neudělala,
- agresori posílají oběti množství vzkazů s nadávkami, s urážlivými básněmi, kresbami, příběhy a pohádkami,
- různé druhy kyberšikany, pomluvy, vzkazy a výhrůžky prostřednictvím mobilních telefonů, sms, emailů, facebooku a různých internetových stránek.

Zjevné způsoby násilí lze snadno rozpoznat, k šikaně ve školním prostředí však dochází často v nepřítomnosti pedagoga. V těchto případech je možné šikanu rozpoznat na základě nepřímých varovných signálů, mezi které patří osamocení žáka, jeho chození vždy jako poslední, ponižující přezdívka a kanadské žerty na jeho účet. Zde je důležitým kritériem, jak podezřelé chování prožívá osoba, které je „legráčka“ určena. Toto však již není vždy možné zjistit přímým dotazem, ale minimálně přátelským povzbuzujícím rozhovorem, popřípadě odbornou diagnostikou. Pokud se perou dvě zhruba stejně silné osoby, potom nemůže jít o šikanu. Chybí zde nepoměr sil, kde se oběť neumí nebo nemůže bránit. Běžné agrese směřují k dosažení nějakého cíle, není cílem agrese sama o sobě a lze předpokládat, že by agresor použil i jiný způsob, pokud by jím svého cíle dosáhl. Znalost rozdílů mezi šikanováním a škádlením a povědomím o typech agrese je nutná pro orientaci v situaci a zjištění, zda jde o šikanování, či nikoli. Je přirozené, že se při posouzení situace nejprve opřeme o nejnápadnější zřetelné projevy násilí a posuzujeme, zda jsou přítomny významné znaky šikanování: záměrnost, opakování, nepoměr sil a samoučelná agrese. Pro účelné léčení šikany tento vnější pohled nestačí, pro vyšetření i nápravu je potřeba znát vnitřní rozměr šikany. Znalost vnějších projevů šikany pomůže vnímat varující signály. Vnější projevy šikanování:⁵⁵

- fyzická aktivní přímá šikana zahrnující násilí všeho druhu. Působení bolesti bitím, kopáním, bodáním, pálením a fackováním.
- fyzická aktivní nepřímá šikana, u které hlavní agresor pošle své příznivce, spoluagresory, aby oběti něco provedli. Může jít o fyzické násilí nebo ničení věcí.
- fyzická pasivní přímá šikana. Zde agresor fyzicky brání oběti, aby dosáhla nějakých cílů. Například, agresor brání oběti, aby si sedla do lavice.
- fyzická pasivní šikana. Zde agresor odmítne splnit požadavky oběti. Například jí odmítne vpustit ze třídy na záchod.
- verbální aktivní přímá šikana zahrnuje nadávání, urážky, zesměšňování, vyhrožování.

⁵⁵ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 29-37.

- verbální aktivní nepřímá šikana zahrnuje rozšiřování pomluv a to jak osobní, tak například v kresbách, básních a podobně.
- verbální pasivní přímá šikana zahrnuje neodpovídání na pozdrav, na otázky a podobně.
- verbální pasivní nepřímá šikana, zde se spolužáci se nezastanou oběti, která je nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělal agresor.

4.1.2 Psychodynamický pohled

Šikanování jako závislost. Zde jde o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí, kterou obvykle nelze zjistit při vnějším pohledu. Útočník a šikanovaný jsou na sobě svým způsobem závislí, tato závislost může být jednostranná nebo oboustranná. Vztah je vždy nerovnoprávný, určený lidskou strategií, skrýt svůj vlastní strach a využít strachu druhé osoby. Tato strategie rozděluje osoby ve skupině na silné a slabé. Jedni jednají silově, svůj strach skrývají a ve druhých ho vyvolávají. Silní předvedou své schopnosti a zakryjí své slabosti. Slabí jsou ochromeni strachem, a proto ukážou všechny své slabosti, které chtěli skrýt. U pokročilých stádií šikanování se pro agresora stává ovládání, znásilňování a lámání vůle obětí slastí. Pocit nadřazenosti a absolutní moci u něj vyvolává závislost podobnou závislosti uživatelů drog a hráčů hazardních her. Na tuto dávku slasti si postupně zvykne, a ona jej čím dál víc ovládá. On své pocity potřebuje opakovat a postupně i zvyšovat. Přitom se na oběti stává závislý, a násilí se mu může vymknout z rukou a tím se prozradit. Agresor experimentuje s bolestí oběti, vyhledává jí, je jí plně zaujat a nakonec je na ní závislý. U oběti dochází k závislosti tak, že zpočátku hraje hru na „slabého“, snaží se vyhovět „silným“ zejména, když jde o charizmatické osobnosti, které obdivuje. Když se brutalita agresorů vystupňuje, dochází u oběti k prolomení křehké obrany vůči tělesné a psychické bolesti. U oběti to může vyvolat sebeobviňování, pocity viny a bezmoc. Oběť agresora omlouvá a dokonce se s ním může ztotožnit. Přehnané ztotožnění se může proměnit v sympatii či v lásku. Závislost oběti nemusí být k jednotlivci, ale i k celé skupině, která oběť odmítá, izoluje a zraňuje. Oběť pro tyto mučitele udělá cokoli, aby se jim zalíbila, odmítá z takové skupiny odejít. Fyzická blízkost a společné pobývání agresora a oběti má širší okolí, které tyto osoby může považovat za přátele. Skrytější a nepřehlednější je vztah závislosti mezi dívkami, které šikanují v hávu kamarádky vztahů. Porozumění mechanismu závislosti u šikanování mezi agresorem a obětí, napomůže zpozornit u jednostranného škádlení mezi „kamarády“ a prověřit scénář spolupráce mezi

agresorem a obětí, který se může projevovat oddaností oběti, jejím provokováním útočníka a zdáním, že si oběť může za vše sama. Závislostní pohled na šikanu je důležitý při vedení rozhovoru s obětí, která může vypovídat i proti sobě a obhajovat agresora. Zde nelze konfrontovat agresora s obětí, která je paralyzována strachem. Znalost vlivu závislosti vede k opatrnosti při vyhodnocování trestné činnosti oběti, která může páchat trestné činy proti své vůli. Závislostní pohled je důležitý, jak pro diagnostiku, tak pro léčbu. U léčby závislosti skupiny i u individuální psychoterapie agresora a oběti je nutné počítat s odvykacími potížemi, abstinenčním syndromem a recidivou.⁵⁶

4.1.3 Sociálněpsychologický pohled

Vychází z pochopení, že šikanování je onemocnění celé skupiny osob, těžká porucha vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci. Šikanování tedy nikdy není pouze záležitostí agresora a oběti, neboť se děje v kontextu vztahů konkrétní skupiny. Tato nemoc má svojí vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj. Směřuje od zárodečné podoby až po nejvyšší stupeň, při kterém dochází k ničení pozitivních vztahů mezi jednotlivými členy skupiny. Bez pochopení tohoto mechanismu onemocnění není možné šikanu vyléčit. Šikana má pět základních stádií, která je potřeba léčit různými způsoby. Jednotlivá stádia se vyznačují typickými postoji skupiny k násilí. Jde o kombinaci šesti postojů nesouhlas, zastrašený nesouhlas, lhostejnost (mě se to netýká, starám se o sebe), ambivalence (přitahuje mě to, ale mám strach), sympatizování (rád koukám na ponižování určité osoby nebo osob), souhlasný postoj (přidávám se k týrání osoby). Školní šikanování je nemoc skupinové demokracie a má svůj zákonitý vnitřní vývoj. Šikana má pět stádií:⁵⁷

- První je stádium zrodu. Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře, je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje. První stadium se v podstatě odehrává v jakékoliv skupině. Je v každém kolektivu, kde je někdo neoblíbený nebo nevlivný, na jehož úkor může být prima si dělat „legrácky“.

⁵⁶ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 37-45.

⁵⁷ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 45-55.

- Druhé je stádium fyzické agrese a přitvrzování manipulace. Existuje více důvodů pro postoupení do druhého stádia. Jedna z možností je odreagování žáků prostřednictvím nejslabšího jedince, který funguje jako ventil. Druhá možnost může nastat na školních zájezdech, kdy nejslabší slouží jako oživení programu. Třetí možnost nastává, když je ve třídě více agresivních jedinců, kteří uspokojují své potřeby prostřednictvím násilí. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se první fyzická agrese, která u těchto jedinců může prolomit poslední zábrany. V tomto stupni nemusí šikana vypuknout v případě, že ve třídě existuje soudržnost, kamarádské vztahy a převažují pozitivní mravní hodnoty, kdy žáci mají zásadně negativní postoje k násilí a ubližování slabším, potom pokusy o šikanování neuspějí. Ve druhém stádiu si tedy skupina najde otloukánka nebo otloukánky.
- Ve třetím stádiu dochází k vytvoření jádra. Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro, které v této fázi již spolupracuje systematicky, nikoliv již pouze náhodně. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem šikanování. Jestliže se do této doby nezformuje silná pozitivní podskupina, která bude alespoň rovnocenným partnerem podskupině tyranů, tažení tyranů za mocí může nerušeně pokračovat. Třetí stádium už je klíčové. Vyčlení se jádro útočníků a systematicky začne šikanovat nejvhodnější oběti. Do tohoto stádia lze šikanu jasně řešit.
- Ve čtvrtém stádiu většina přijímá normy. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává šikana novou dynamiku a málokdo se agresorovi nebo agresorům dokáže postavit. U členů s pocitem přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě, aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení. Dojde k tomu, že se šikanování stane nepsaným zákonem i pro opravdu slušné osoby a celá skupina se stává krutou.
- V pátém, posledním stádiu nastává totalita neboli dokonalá šikana. V této fázi dochází nastolení totalitní ideologie šikanování. Žáci jsou rozděleni na dvě skupiny lidí, na agresory a na oběti. Agresoři využívají vše, co lze zužitkovat, od materiálních věcí až po školní znalosti. Ztrácejí veškeré zábrany, chtějí pouze provádět násilí, které považují za normální, dokonce za legraci. Tento nejvyšší stupeň je příznačný spíše pro šikany ve věznicích, vojenském prostředí a výchovných ústavech pro mládež. V mírnější podobě se však někdy vyskytuje i na školách. Jde o rozdělení na dvě sorty lidí, které lze označit jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva

žádá. V pátém stadiu, totalitě, se stane šikanování skupinovým programem.

Znalost vývojových stádií a jejich pochopení je podmínkou pro úspěšnou léčbu, jejich pochopení může pomoci odhalit šikanování na svém počátku, kde je pomoc zcela efektivní. Při pozdějších stádiích se komplikovanost a doba léčby zvyšuje. Neznalost těchto stádií a užití nevhodných metod pro konkrétní fázi nebo nápravu, založená pouze na odstraňování vnějších znaků, může vést ke zhoršení situace a k prohloubení šikany. Při diagnostice a vyšetřování prvních tří stádií můžeme počít s tím, že nalezneme svědky a osoby, které jsou ochotny spolupracovat a podílet se na změně, naopak s tímto nemůžeme počítat u šikanování ve čtvrtém a pátém stadiu. Dalším důležitým aspektem je skutečnost, že u prvních dvou stádií šikanování, ubližování není řízeno, a lze na jeho léčbu použít metodu usmíření. Od třetího stádia začíná fungovat protiuzdravný systém, a proto je nutná speciální pomoc. Celková léčba skupiny nutná k vyléčení každého stádia šikanování má v každém stadiu svá specifika. První dvě stádia, ve kterých se šikana rodí a není ještě zakořeněná, lze léčit programy osobnostní a sociální výchovy. Léčba třetí vyžaduje speciální program proti šikaně. Ve čtvrtém a v pátém stadiu šikanování je potřeba rozbít stávající konstelace osob ve skupině a vytvořit takovou, která dává naději na úspěšnou léčbu. Stádia šikany také určují hranici možností různých odborníků, kteří šikanování léčí. Odborníci prvního kontaktu jsou schopni zvládnout první, druhé a někdy i třetí stádium. Specialisté na šikanu jsou schopni léčit i čtvrté a páté stádium. V těžkých a pokročilých případech šikanování nemusí být úplné vyléčení možné a jde spíše o zmírnění škod a následků. Stádia slouží jako vodítko, ale existují druhy šikanování, které do této standartní stupnice nezapadají. Mezi ně patří psychická šikana, která se týká mobbingu, šikanování mezi dívkami či šikanování tělesně postižených dětí ze strany těch zdravých. Zde nemusí vůbec dojít k fyzickému násilí, přesto může jít o pokročilou šikanu. Psychická šikana je hůře odhalitelná a hůře se u ní určuje její stádium. Kromě slovního napadání, svádění viny, vysmívání a ponižování, má obrovskou průraznost a krutost obyčejná izolace. Osoba je izolována, nikdo s ní nemluví, s nadávkami typu „smrdíš, hniješ, máš lepru“, se kdokoli ze skupiny odmítá s obětí bavit a odmítá sahat na věci, na které oběť sáhla. Další šikanou s netypickým vývojem je brutální skupinové násilí tzv. lynčování, které se například rozvine

na základě oznámení jednoho student o opilosti ostatních učitelům během pobytu na horách. Následně se v atmosféře pomsty, během krátké doby z nadávek

a vyhrožování, při náhodném koulování, „udavač“ povalí do sněhu, je skupinou skopán, a je mu přitom způsobeno těžké ublížení na zdraví. Zde dochází k výbuchu skupinového násilí, aniž by šikanování prošlo standartními stádii. Netypickou šikanou je násilí žáků a studentů vůči pedagogům, kde je stejně jako u šikany mezi studenty obtížné šikanu prokázat. Pedagog stejně jako u šikany mezi studenty o šikaně nechce mluvit, neboť svou šikanu vnímá jako profesionální selhání. Prokázáním šikany pedagog ztrácí sebeúctu i respekt kolegů. Vedení školy nemá zájem na zveřejnění šikany, ke které dochází na její škole, a už vůbec ne šikany směřující vůči učiteli, i zde dochází o snahu bagatelizace nebo přehlížení problému.^{58,59}

4.2 Formy šikany

Zjištění formy šikany také může napomoci při léčbě. Mezi základní formy patří:⁶⁰

- podle typu agrese a prostředku týrání rozlišujeme šikanu fyzickou, psychickou, smíšenou a kyberšikanu,
- podle věku a typu školy rozlišujeme šikanu mezi předškoláky, žáky prvního stupně, žáky druhého stupně, učně, vysokoškoláky, chovance ústavu a podobně,
- podle genderového hlediska rozlišujeme šikanu chlapeckou, dívčí, homofobní, šikanu chlapců vůči dívkám, šikana dívek vůči chlapcům. U šikany mezi dívkami bývá trýznitelka citově závislá na oběti, při pohled zvenčí jsou oběť a agresor kamarádkami. Naopak u šikany mezi chlapci si agresor vybírá oběť, která nepatří do okruhu jeho kamarádů.
- podle způsobu řízení školy rozlišujeme šikanu na škole s demokratickým vedením a na šikanu s tvrdým hierarchicko-autoritativním systémem (výchovný ústav),
- podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů rozdělujeme šikanu neslyšících, nevidomých, tělesně postižených, mentálně retardovaných a podobně.

O zvláštní druh šikany z pohledu její léčby jde i v případech, kdy vlivní lidé (ředitel školy, pedagogové, sociální pracovníci, policisté, pracovníci obecního úřadu či magistrátu) mají osobní vztah k protagonistům šikany. Takovou šikanu by měl vždy řešit nezávislý specialista. Další zvláštní šikanou z pohledu agresora je rasová šikana,

⁵⁸ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 56-62

⁵⁹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 68-71

⁶⁰ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 62-65.

na běžných školách směřovaná vůči menšinám a Romům, a na speciálních školách, kde je většina Romů, naopak vůči Čechům. Jindy je agresor ovlivněn návykovou látkou, alkoholem nebo drogami, anebo může být agresor deviantní osobnost, potom může docházet k sexuálnímu násilí.⁶¹

4.3 Chování zaměřitelné za šikanu

Rozdíl mezi šikanováním a škádlením. Škádlení má pobavit obě strany. V případě, že to druhý jako legraci nebere, je tím zraněný, potom iniciátor svého škádlení lituje, omluví se a už nepokračuje. Naopak u šikany agresor ublížit chce a dělá mu to potěšení. Na místo omluvy chování opakuje a obvykle stupňuje. Pokud osoba, která je škádlena, řekne, že jí to vadí, měl by to „vtipálek“ respektovat, jinak se nachází blízko šikanování. Práva jednoho končí tam, kde začínají práva druhého. Škádlení může také ublížit, ale není jednostranné. „Oběť“ škádlení nemá pocit bezmoci, je schopna se bránit, anebo ze škádlení vystoupit se slovy „nedělej to, vadí mi to“. Škádlení patří k rovnocenným vztahům, je projevem přátelství, není v něm vítěz ani poražený. Záměrem je dobrá nálada, motivem zájem o druhé, rozpouštění napětí, vytváření pohodové atmosféry. Je zde respekt ke druhému a sebeúcta, empatie. Obě strany jsou schopny si obhájit své teritorium. Je zde zachována důstojnost a výsledkem není negativní dopad. Naopak záměrem šikanování je ublížit, zranit a ponížit. Motivem je moc a krutost, překonání samoty či nudy, žárlivost nebo předcházení vlastnímu týrání. Je zde snaha o devalvací a znevážení druhého, tvrdost a nelítostnost. Oběť je bezbranná, nemůže nebo se nechce bránit. Je zde bezpráví, v případě obrany legrací je oběť tvrdě ztrestána. Dopadem na oběť je nedostatek sebedůvěry, úzkost, deprese či strach. Základními vnějšími znaky šikany jsou záměrnost jednání, nepoměr sil mezi agresorem a obětí, (obvykle vlastní fyzická síla, početní převaha agresorů, psychická převaha nad méně odolným jedincem), samoučelnost agrese (primárním cílem agresora je sama agrese, nikoli dosažení konkrétního cíle nebo zisku), opakování (jednorázovou agresi je možné považovat za šikanu jen v případě, že se agresor s obětí již znovu nesetkali), oběť vnímá tzv. legraci nepříjemně. Mezi další obvyklé motivy agresorů patří „bavení“ okolí obvykle žáků, předvádění se před dívkami, sadistické uspokojení z týrání, pocit moci a nadřazenosti, kompenzace pocitů méněcennosti, upevnění moci agresorů nad

⁶¹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 57-58.

kolektivem včetně zastrašování kolektivu, zisk z vykořisťování, rasismus, sexuálním zájem a sociálně-ekonomické rozdíly mezi žáky a jejich rodinami.^{62,63,64}

4.4 Charakteristika zúčastněných

Pro vznik a vývoj šikany jsou podstatné osobnostní charakteristiky agresorů, obětí i členů skupiny. Podstatná je také osobnost autority, pod kterou skupina spadá, jakou je nadřizený, učitel, rodič, a podobně. Nevhodné chování autority může být dokonce impulzem ke vzniku šikany nebo jejím podpůrným faktorem. Pouze tam, kde je šikana tradicí, jako je armáda, vězení, nebo školská zařízení, v nichž není šikana dlouhodobě řešena, ustupuje profil osobnosti do pozadí. Šikana se objevuje převážně tam, kde je kolektiv uzavřeným celkem, nelze jej kdykoliv beztrestně opustit, tak jako ve škole, ve vězení, ve výchovném ústavu, v internátu nebo v různých sektách. Agresoři bývají fyzicky vyspělejší, někdy starší osoby anebo má skupina agresorů početní převahou. Mnohdy agresoři pochází z prostředí, kde je agrese prostředkem jednání. K šikanování je často vede vlastní zakomplexovanost, nedostatek sebevědomí a nejistota. Oběť často považují za méněcennou a chovají se k ní bezohledně. Obětí, tedy šikanovaným bývá často jedinec, který se nějak odlišuje. Spektrum odlišností je velké, nejčastěji jsou šikanováni jedinci handicapovaní vzhledově, sociálně či fyzicky, lidé úzkostní, plaší, či ti, kteří se odlišují rasově, národnostně, vyznáním nebo chováním. Stejně tak se může obětí stát nový člen skupiny. Šikanující i šikanovaní mají některé společné rysy. Mívají horší výsledky, ve škole nebo v práci, mnohdy jsou v kolektivu méně oblíbeni, mívají také nižší sebevědomí a častěji mají problémy v rodině. V jedné osobě se také může spojovat role oběti a agresora.^{65,66}

4.5 Protiuzdravný systém šikany

Rozpoznání a zjištění pravdivých skutečností v konkrétním případě šikany brání tzv. protiuzdravný mechanismus „komplot velké šestky“.⁶⁷

⁶² KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 62-65.

⁶³ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. Praha, 2001, s. 31.

⁶⁴ ŘÍČAN, P. JANOŠOVÁ P. *Jak na šikanu*. 1. Praha, 2010, s. 22-23.

⁶⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. Praha, 2001, s. 84.

⁶⁶ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. Praha, 2003, s. 42-47.

⁶⁷ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 96-116.

- oběť ochromená strachem často nedokáže podat podrobnější a objektivní informace. Podobně jako u obětí znásilnění také zde oběť těžko mluví o tom, jak byla týrána. Navíc se může bát následků své výpovědi proti agresorovi, kterého podporuje skupina, ve které se oba nacházejí. Některé oběti se snaží negativní zážitky potlačit, zapomenout a jiné mají strach z dalšího útoku, vážného zranění nebo zabití. Takové oběti odmítají vypovídat i u soudů, dokonce i v případech, že jim na základě nepravdivých výpovědí svědků hrozí stíhání pro křivé obvinění či křivé svědectví. Dochází také k případům, kdy se v počáteční fázi oběť obrátí na pedagoga, který agresora konfrontuje s obětí, přičemž agresor tvrzení oběti popře a označí za oběť sebe. Pedagog poté potrestá oba stejnou měrou. Oběť je za „bonzování“ agresorem potrestána, ale pomoc pedagoga už nevyhledá, a uzavře se, smíří se s rolí oběti.
- agresori obvykle vše popírají, přestože jsou usvědčeni, promyšleně lžou, používají falešné svědky a oběti nutí k odvolání výpovědi a ke lhaní. Často agresor celou situaci otočí. V počátečních formách šikanování lze lži agresora vyvrátit pomocí vhodných svědků. U pokročilejších forem šikan je možné zajistit vhodné svědky jen velmi těžko. Možné účastníky šikany je rozhodně nutné vyslechnout individuálně.
- pro členy skupiny je těžké vypovídat, jsou součástí kolektivního odporu, vypovídání je vnímáno jako „bonzování“, za nějž si ve skupině mohou odnést následky. Je vhodné, aby se pedagog nebo vyšetřující od počátečních fází šikany snažili od nahodilých osob zjistit, co se stalo. Opět platí, že nikdy ve skupině, vždy individuálně.
- rodiče agresorů často chrání své děti všemi prostředky, bez ohledu na výsledek či průběh vyšetřování, nesnesou pravdu, odmítají to, že by jejich dítě nebylo normální. Nedokážou pochopit, že odhalená „legrace“ je pro oběť utrpením, bagatelizují to, svalují vinu, odmítají se vcítit do role oběti. Hrozba nuceného odchodu jejich dítěte ze školy či hrozba trestního stíhání, vede některé rodiče ke krajním prostředkům obrany. Tvrdě žádají potrestání oběti jako simulanta, jsou ochotni křivě vypovídat, aby své dítě ochránili. Ačkoliv jistě existují rodiče s empatií vůči oběti, kteří jsou ochotni spolupracovat nebo dokonce tvrdě své děti, agresory, trestat, je nutné opět s rodiči takových dětí i ve škole jednat individuálně.
- rodiče obětí často nespolupracují při vyšetřování anebo vyšetřování rezolutně odmítají, odmítají potrestání agresorů a ve strachu o život a zdraví dítěte, také požadují, aby se agresori nic nedozvěděli. Žádají nenápadný nebo tajný odchod jejich dítěte

do jiné školy. Ohrožení zdraví a života dítěte je, zejména při nekvalifikovaném řešení šikany, nutné brát vážně. Tajný odchod oběti ze školy může být řešením pro ni, ale tím pokročilejší šikana ve skupině nekončí, a už vůbec nedochází k jejímu vyléčení. Přes odchod žáka, který byl hlavní obětí, je nutné provést vyšetření a terapii skupiny specializovaným odborníkem.

- pedagogové brání hlavního agresora a nevědomky brání vyšetřování. U pokročilejších šikan, kde je hlavní agresor sociálně zdatný jedinec, který spolupracuje s pedagogy, pomáhá ve třídě udržovat pořádek, plní úkoly pedagogů, se může jevit jako snaživý a dobrý člověk, jeden z nejlepších žáků, jehož si pedagog nedokáže představit jako skutečného agresora. Takový pedagog při vyšetřování problémů ve třídě spřízněného „agresora“ vyloučí jako možného pachatele, anebo jde za ním, aby mu pomohl vysvětlit zjištěné polopravdivé informace.
- nepřipravenost školy na řešení šikany nebo nezájem o negativní popularitu školy, v případě medializace šikany ve sdělovacích prostředcích. Zástupci školy, na které se rodiče obětí šikany obrátí, se mohou cítit ohroženi, šikanu popřou, zlehčí nebo slíbí její brzké vyřešení. Šikanu se potom snaží vyřešit neodborně sami v rámci školy, bez přivolání specialisty na šikanu. V případě selhání, potom vedení školy může v obraně svalovat vinu na oběť a její rodiče, neboť oběť šikany může ohrožovat jméno školy a jméno vedení školy včetně ředitele.

Všechny tyto překážky mohou bránit vyléčení šikany ve skupině a to i přesto, že ze strany pedagogů, a blízkých včetně rodičů, je snaha o její vyléčení. Terapie tedy musí směřovat k léčbě celé skupiny, a měl by ji vést od počátku odborník na tuto problematiku.⁶⁸

4.6 Kyberšikana

Kyberšikana je formou psychické šikany. Je to úmyslné násilné chování, při kterém jedna nebo více osob úmyslně obvykle opakovaně psychicky napadá a zraňuje jinou osobu nebo osoby a k tomuto využívá moderní komunikační prostředky, především internet a mobilní telefony. Kyberšikana často souvisí s klasickou šikanou. Moderní technologie, které jsou užitečným zdrojem informací a prostředkem komunikace, se stále vyvíjí a nabízí stále nové možnosti. Internet a další progresivní technologie včetně mobilních telefonů, fotoaparátů, kamer, iPODů, notebooků a dalších

⁶⁸ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 96-116.

zařízení, přitahují především mladou generaci, která u nich tráví spoustu času. Elektronické médium je pro ně zdrojem informací a také rychlým nástrojem komunikace. Mladí uživatelé mu často rozumí mnohem více než jejich rodiče nebo učitelé, a umějí ho lépe používat. Na druhé straně mladí často nejsou schopni předcházet rizikům, která mohou moderní technologie přinášet. Tyto technologie mohou být lidmi zneužívány. Jedním ze způsobů zneužívání moderních technologií je kyberšikana. Jedním ze základních problémů je skutečnost, že se odehrává ve virtuálním prostoru, kterému ani dospělí někdy dostatečně nerozumí a nedokáží jej dostatečně kontrolovat. Kyberšikana je tedy druhem šikany využívající elektronické prostředky jako jsou mobilní telefony včetně sms a mms, a internet včetně sociálních sítí, komunikačních webů, e-mailů, a blogů. Mezi projevy kyberšikany patří zasílání a sdílení či schvalování agresivních, obtěžujících, urážlivých, výhrůžných nebo vulgárních zpráv, dále krádeže osobních údajů prostřednictvím internetu, počítačové viry, dále napadání na komunikačních webech, v diskuzních fórech a při chatování, dále zneužívání webových stránek nebo vytváření webových stránek, na nichž jsou zveřejňovány karikatury, slogany, vtipy, fotky a videa, která zesměšňují, a které si může prohlédnout velké množství uživatelů.⁶⁹

Kyberšikana je specifická v tom, že může postihovat oběť kdekoli a kdykoli. Odhalení problému či potencionálního nebezpečí většinou trvá delší dobu. Může se šířit velmi rychle a zvenčí nepozorovaně. Agresorům nabízí jiné prostředky ubližování, ale specifika virtuální reality upravuje charakter celého procesu, včetně rolí agresora a oběti. Mezi základní specifika kyberšikany patří:⁷⁰

- anonymita. Chytrý agresor může velmi zkomplikovat jeho odhalení, což snižuje jeho obavy z odhalení, a tím mu umožňuje, aby stupňoval a činil věci, které by si mnohdy tvář v tvář oběti netroufl.
- absence empatie. Útočník nevidí bezprostřední reakci oběti, což mu znesnadňuje empatii a možnost plně si uvědomit důsledky svých činů.
- proměna agresora související s jeho anonymitou. Agresor již nemusí být sociálně silný, ale prakticky kdokoli, kdo ovládá informační technologie.
- proměna oběti související s anonymitou agresora. Stejně jako agresorem se i oběť může stát kdokoli. Převažují útoky na jedince se sníženou schopností se bránit.

⁶⁹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 83-93.

⁷⁰ VÁGNEROVÁ, K. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. 2. Praha, 2011, s. 93-96

Tato schopnost zde však nezávisí ani tak na fyzické nebo sociální zdatnosti. A to v případech, kdy si agresor vybírá svou oběť náhodně a pouze v kyberprostoru.

- před kyberšikanou není úniku. Běžná šikana je založená převážně na fyzickém setkání agresora a oběti, které lze často předvídat, a někdy je i možné se jí vyhnout. Při kyberšikaně však může agresor svou oběť pronásledovat kdykoli a kdekoli, a to i v „bezpečí“ domova, kde porušuje její soukromí. Takto lze působit na oběť, která je jinak šikanována klasickým způsobem a zvyšovat tak tímto tlak na tuto oběť.
- absence fyzického násilí. U kyberšikany se neobjevují přímé viditelné znaky šikanování, kterých by si mohlo všimnout okolí, jako jsou viditelná zranění, poškozené oblečení, ztráta věcí, a podobně. Tato skutečnost znesnadňuje odhalení kyberšikany.
- opakování útoků. U dlouhodobé fyzické šikany je každá jednotlivá akce vždy jednorázová, svým způsobem ukončená. U kyberšikany je to obvykle jinak. Oběť, která obdržela urážlivý e-mail, sms či odkaz na webové stránky, kde jsou zveřejněny urážky na její osobu, si tyto útoky může znovu a znovu připomínat, při opětovném pročítání. Tyto útoky jsou potom jakoby neukončené a mohou působit opakovaně či trvale. Oběť pak žije s pocitem trvalého tlaku a stále trvajících a vracejících ataku. Toto platí zejména u internetových stránek, či útoků na sociálních sítích, které oběť nemůže smazat nebo zrušit. Navíc když agresor uráží oběť tváří v tvář, tak si oběť ani nemusí zapamatovat každé slovo, ale v případě písemné podoby si obsah může oběť číst opakovaně s vědomím, že obsah může opakovaně číst také širší publikum. Psaná slova navíc mohou mít daleko tvrdší dopad než slova mluvená.
- Šíře publika. Především šikana na sociálních sítích a prostřednictvím internetových stránek umožňuje přístup každému, kdo má přístup k internetu. Svědkem kyberšikany tak může být téměř kdokoli. Agresor tak nemusí útočit opakovaně, postačí, že agresor jednou vyvěsí například ponižující fotografii oběti na internet. Tuto fotografii si pak může kdokoli sdílet či kopírovat a šířit dříve, než ji agresor nebo poskytovatel daného serveru dokáže smazat. „Útočný materiál“ pak žije svým vlastním životem. Oběti se často obávají veřejného ponížení, na internetu může jejich ponížení sledovat velké množství osob, což může vést i ke zhroucení oběti.

Příkladem je kyberšikana dívky, která byla dlouhodobě obtěžována svými spolužáky. Zásílali jí také urážlivé sms a zprávy či statusy na facebook. Když to zjistila její matka, šla v dobré víře za rodiči iniciátorky šikany, která měla velký vliv na ostatní spolužáky ve třídě. Potom se situace ještě zhoršila, několik spolužáků jí přímo ve třídě

chytilo a předvádělo na ní, že jí znásilňují. Navíc to natáčeli na mobilní telefon, a oběti řekli, že video zveřejní na internetu. Oběť se potom psychicky zhroutila. Moderní technologie nejsou příčinou, ale mohou být prostředkem šikany. Zákazem používání mobilních telefonů či internetu, by mohlo dojít ke snížení šikany, ale není řešením, protože agresori si mohou najít jiné prostředky. Je vždy potřeba zjistit skutečné příčiny chování a vztahů mezi lidmi, které vedou k šikaně nebo kyberšikaně. Kyberšikana velmi často souvisí s klasickou šikanou.⁷¹

4.7 Předpoklady, motivy a osobnosti šikany

Důvodem, proč je šikana tak rozšířená a proč se z obyčejných, normálních, osob, žáků nebo studentů stávají agresori a oběti, a proč příkoří často celá skupina přihlíží lze hledat v historii, kdy mučení a popravy často neodolatelně přitahovaly široké publikum, které se krutostí bavilo a bylo jí přitahováno. V našich genech je zakódován soucit, ale i krutost, která v lidech může převažovat ve chvílích, kdy skupina osob jásá a fandí agresorovi, když mučí někoho, kdo se od ostatních liší tím, že se nedokáže nebo neumí bránit. Pro vznik a vývoj šikanování ve skupině jsou velmi důležité osobnostní charakteristiky agresorů a obětí, a jejich vzájemný vztah. Velmi důležité jsou také osobnostní charakteristiky členů skupiny a vedoucího skupiny či pedagoga. Právě vhodná konstelace některých faktorů včetně osobnostních charakteristik všech zúčastněných je obvykle nutná pro rozvoj šikanování ve skupině. Existují však varianty šikan, kde osobnostní charakteristiky a vztah mezi agresorem a obětí nehrají tak velkou roli. Jde o případy, kde má šikana trvalou tradici, kde mechanismus šikanování žije svým životem. Osoby ve skupině se rok od roku mění, ale šikana zůstává. Jedná se o případy šikan v armádě, ve věznicích, ale i v dětských domovech, výchovných ústavech, v některých internátech a v některých školách. Zde je oběť vybírána spíše nahodile. Agresorem zde může být osoba, která je součástí nějakého gangu starších násilníků, který má své mafiánské normy. Tyto normy se agresor snaží přenést do skupiny a k zastrašení nebo k fyzickému napadení používá členy gangu. Rozlišujeme tři základní typy agresorů tedy iniciátorů šikany:^{72,73}

⁷¹ VÁGNEROVÁ, K. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. 2. Praha, 2011, s. 97-102.

⁷² KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 117-120.

⁷³ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. Praha, 1997, s. 53-60.

- hrubý, silný, primitivní, agresivní typ, který má problémy s autoritami a s kázní, může být zapojen do gangu, který páchá trestnou činnost. Šikanování se dopouští tvrdě, nelítostně, používá fyzickou sílu a vyhrožování. U rodičů agresora bývá agrese a brutalita.
- působí slušně, kultivovaně. Šikanuje skrytě, beze svědků. Rodiče mají velké nároky, jde až o vojenskou výchovu bez lásky.
- komik, sebevědomí, výmluvný, často oblíbený a vlivný. Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. V rodině možná absence duchovních a mravních hodnot.

Obětí může být kdokoli, ale častěji je to menší nebo slabší jedinec, který neumí skrývat strach, je bojácný, ztrácí hlavu, propadá strachu, panice, hrůze, malomyslnosti, výčitkám svědomí a přílišné sebekritičnosti. Přitahuje násilí a bývá i fyzicky méně zdatný než agresor. Obětí se může stát i fyzicky disponovaný jedinec, který se dospělým jeví nebojácně, ale agrese ho vystraší a nedokáže se vzepřít. Oběť bývá oslabena tělesným nebo psychickým handicapem. Oslabení může být způsobeno opožděným duševním vývojem, naivitou, dezorientací v sociálních vztazích, ale i vyčerpáním po dlouhodobé nemoci či nízkým socioekonomickým statusem rodičů. Dalšími oběťmi jsou ti, kteří se liší od průměru, špatnými nebo naopak výbornými školními nebo pracovními výsledky, rasovou odlišností, nebo nemají kamarády.⁷⁴

Mezi časté motivy šikany patří⁷⁵

- upoutání pozornosti. Agresor se snaží být středem pozornosti, touží po přízni a obdivu členů skupiny.
- zabíjení nudy. Zde šikana přináší agresorovi zábavu.
- poznání za každou cenu. Zde agresor, badatel hledající tajemství života zkouší, co člověk vydrží, oběť rozebere, ať to stojí, co to stojí.
- žárlivost. Agresor oběti něco závidí, a tak se mu mstí.
- prevence. Oběť se sama obává šikany, a proto se přidá na stranu agresora.
- potřeba vykonat něco velkého. Agresor neúspěšný v životních situacích, ve škole, ve sportu, či u dívek, si dokazuje, že je něčeho neschopen, že může v něčem vynikat.
- překonání osamělosti. Jde o nouzovou formu vztahu.

⁷⁴ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. Praha, 1997, s. 53-60.

⁷⁵ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 139-140.

4.8 Škody způsobené šikanováním v nemocné skupině

Šikanování je vážnou poruchou sociálních vztahů ve skupině, která negativně postihuje všechny členy skupiny, ale i osoby z okolí zasažené skupiny jako je rodina oběti, ale také vedení školy, které po mediálně zveřejněné pokročilé šikaně může být odvoláno. Šikana je forma antisociálního chování, které ovlivňuje životy zúčastněných, narušuje jejich osobní prostor, mohou také narušovat vyučování či práci a zatěžuje nutností jejího vyšetřování a léčení. Šikana začíná provázet děti od předškolního věku. Trvalé obtěžování může být velmi nepříjemné, tím spíše, pokud je nenápadné a týká se opakovaně drobností, jakou je poškození propisky. V případě, že postižený žák nereaguje agresí a obrátí se na vedoucího skupiny nebo pedagoga, vypadá jako přecitlivělý žalobník, takže i pedagog nebo vedoucí skupiny se postaví na opačnou stranu a svými výroky na adresu šikanovaného žáka obtěžování ještě zhorší. Nebezpečnost spočívá především v dlouhodobosti, opakování a zvyšující se závažnosti. V případě nevléčené šikany si oběť může nést následky na fyzickém i duševním zdraví po celý život. Nesnesitelný nátlak, ponižování a silný sociální stres může vést oběť až k pokusu o sebevraždu nebo k posttraumatickým stresovým poruchám, sklonům k úzkosti, k depresivnímu ladění, k zesíleným obranným postojům, vztahovačnosti, k poruchám spánku, svalovému napětí, snížení imunity, sklonům k většímu prožívání bolesti, k problémům s navazováním vztahů a celkové nepohodě. Některé oběti šikany se v budoucnu stávají agresory, mají větší sklony k užívání návykových látek a častěji se dopouštějí trestné činnosti podobně jako agresori. Šikana u obětí ještě prohlubuje její nižší sebevědomí, až u ní může převládat pocit, že si šikanování vlastně zaslouží. U obětí často dochází ke zhoršení pracovních výsledků či školního prospěchu, mají častější absence v zaměstnání či ve škole. Naopak u agresorů v případech nevléčené šikany dochází k upevnování antisociálních postojů. Ujišťují se, že agresivní chování lze využívat k osobnímu prospěchu, častěji se stávají členy gangů a je u nich vyšší riziko kriminalizace v dospělosti. Ostatní přihlížející členové kolektivu, svědci krutého bezpráví, ztrácejí iluze o společnosti, která není schopna zajistit bezpečnost některým jedincům, a jsou svědky toho, že porušování mravních i zákonných norem není trestáno. V budoucnosti se pak při setkání s porušováním norem podle toho chovají, jsou pasivní, anebo se takového porušování mohou sami dopouštět, přičemž využívají zkušenosti získané sledováním agresivního chování. Zdravá společnost má výchovnou funkci, kterou skupina nemocná šikanou ztrácí.

V případech, kdy jsou napadáni a šikanováni učitelé svými žáky, má tato šikana špatný vliv na vztahy učitelů a žáků, a odráží se také ve výukovém růstu skupiny.⁷⁶

4.9 Léčba školní šikany

Šikana je ve světě, ale i v České republice léčena více způsoby. V anglosaských zemích při léčbě nejsou rozlišována stádia šikany, jsou zde dány obecně doporučované metody, rady a doporučení, která mohou pomoci, ale někdy i ublížit. Jako efektivnější se jeví léčba pomocí tří kroků. Prvním krokem pomoci je vnější diagnostika problému, odlišení šikany od příbuzných fenoménů. Na počátku je potřeba prověřit poznatky o ubližování slabším, zda se skutečně jedná o šikanu či chování zaměnitelné za šikanu, přičemž posuzujeme přítomnost hlavních znaků šikanování včetně záměrnosti, opakování, samoúčelné agrese a nepoměru sil. V případě potvrzení šikany přecházíme ke druhému kroku. Druhým krokem pomoci je vnitřní diagnostika či mapování šikany. Zde je snaha o zjištění, o jakou formu šikany jde, a zda je škola schopna tuto šikanu řešit sama, a kdy se již musí obrátit na odborníky, specialisty ze školských zařízení (Pedagogicko-psychologické poradny, Střediska výchovné péče, Speciálně pedagogická centra) a odborníky ze státních i nestátních institucí (Policie ČR, Orgán sociálně-právní ochrany dětí). Kromě vnitřní mapy je potřeba posoudit sílu a typ zakrývacího protiuzdravného systému, spouštěcí mechanismy, příčiny, podmínky, vazby mezi obětí a agresorem, motiv, formy šikany, škody na nemocné skupině. Při mapování šikany jako poruchy sociálních vztahů ve skupině, jde o odhadnutí v jaké stádiu se šikana nachází, zda jde o počáteční nebo pokročilou šikanu, a pokud je to možné o určení konkrétního stádia. U psychické šikany jde o mapování jejích zvláštností. Tato diagnostika slouží také k určení odborníka vhodného na řešení šikany, k rozhodnutí zda postačí odborník prvního kontaktu, anebo je potřeba specialista. Závěrem druhého kroku, po shromáždění informací, je vytvoření mapy šikany. Zde je příklad takové mapy:⁷⁷

- vnější pohled. Pět agresorek, jedna iniciátorka a čtyři aktivní účastnice, opakovaně, přibližně čtyři měsíce psychicky týrají spolužačku ze třídy. Používají k tomu verbální přímou a nepřímou agresi.
- závislost. Oběť vyhledává přítomnost svých trýznitelek.

⁷⁶ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. Praha, 2003, s. 33-40.

⁷⁷ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 161-168.

- porucha vztahů. Počáteční šikana ve třetím stádiu, jádro agresorek je vytvořeno.
- základní forma šikany. Dívčí i psychická šikana, kyberšikana u žáků osmé třídy.
- neobvyklá forma šikany. Změna v základním schématu šikany. Rodiče iniciátorky a jedné aktivní účastnice šikanování jsou učiteli na škole.
- zakrývající a protiuzdravný systém. „Komplot velké šestky má zřetelné obrysy.
- spouštěcí mechanismy. Třídní učitelka preferuje charizmatickou iniciátorku.
- odhad dopadu šikany na oběť. Oběť je bojácná a ponížená, bez signálů patologické úzkosti.

Třetím krokem pomoci je určení scénáře pro základní směr léčby. Po vyhodnocení zejména dvou nejdůležitějších kritérií šikany, stádia a formy, je volba mezi dvěma základními způsoby řešení a to mezi první pomocí a celkovou léčbou. Škola obvykle řeší první pomoc u obyčejné počáteční šikany a celkovou léčbu u prvních dvou stádií šikany. Specialisté potom řeší první pomoc u komplikované počáteční šikany, první pomoc pro obyčejnou pokročilou šikanu, první pomoc pro komplikovanou pokročilou šikanu, celková léčba od třetího stádia šikany.⁷⁸

4.10 První pomoc

4.10.1 Vyšetřování šikany

Vyšetřování šikany není možné uspěchat. K počátku vyšetřování obvykle dochází na základě přímých a nepřímých signálů. Nejčastěji na základě oznámení rodičů o podezření na šikanování nebo týrání jejich dítěte, náhlým provalením šikanování přistižením agresorů při činu či těžké zranění oběti, anebo zoufalou reakcí oběti či oznámením ze strany spolužáků oběti. Každý takový signál je potřeba brát vážně a prověřit jí odborným šetřením. Alarmující signály je potřeba systematicky vyhledávat, nejlépe prostřednictvím anonymních dotazníků či rozhovory. Vhodné je použití preventivně-informativních letáků. Mezi nepřímo varující signály patří nenápadné projevy šikany před pedagogem nebo vedoucím skupiny a také skryté volání o pomoc ze strany oběti, která pedagogům či vedoucím skupin často unikají. Mezi varovné signály patří situace, kdy je jedna osoba přehlížena, odmítána, izolována, dostává povýšené příkazy, je smutná, nemá kamarády, nebaví se s nikým, je nesoustředěná, má náhle horší prospěch, má nadměrnou absenci, jsou jí opakovaně dělány žertíky, a další.

⁷⁸ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 168-170.

Na začátku vyšetřování je nutno odhadnout, jak závažná šikana je a určit její formu. Informace lze získat především individuálními rozhovory se členy skupiny. V rozhovorech je potřeba zjišťovat, kdo jsou informátoři, jaký mají tito informátoři vztah k oběti a k agresorům, a také zjišťujeme celkovou provázanost vztahů ve třídě, atmosféru ve skupině. Tyto informace mohou být použitelné zejména u prvních tří stádií šikanování, kdy ještě skupina ve velké většině nepřevzala normy, hodnoty a postoje vůči šikanovanému tak, jak tomu je u čtvrtého a pátého stádia. Dále zjišťujeme závažnost a četnost agresivních projevů, závažnost dopadu na oběť, celkovou dobu šikanování, počty obětí a agresorů, postoje jednotlivých členů skupiny k šikanování. U pokročilých a komplikovaných šikan je nutno zajistit pomoc specialisty, do jeho příchodu nečinit zásadní kroky vyšetřování, a zajistit ochranu oběti.⁷⁹

4.10.2 Scénáře a rozdíly při vyšetřování šikany

Scénář pro vyšetřování obyčejné počáteční šikany ve škole:⁸⁰

- odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany,
- rozhovory s informátory a oběti,
- zjištění vhodných svědků,
- rozhovory se svědky,
- ochrana oběti. Zvýšený dozor, stanovení ochránců ve třídě, zajištění bezpečného příchodu a odchodu do školy, vytvoření „horké linky“ s rodiči oběti, zprostředkování péče s odborníkem, případně ponechání oběti doma.
- předběžná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovorů. Buď směřovat k metodě usmíření rozhovory s oběti i agresory, nebo směřovat k metodě vnějšího nátlaku rozhovory s agresory.
- provedení vhodné metody rozhovorů, metody usmíření nebo metody vnějšího nátlaku individuálním rozhovorem nebo rozhovorem před výchovnou komisí,
- zhodnocení metody usmíření před skupinou nebo oznámení o potrestání agresorů před celou skupinou,
- rozhovor s rodiči oběti,
- třídní schůzka, seznámení rodičů,
- práce s celou třídou.

⁷⁹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 171-178.

⁸⁰ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 180-182.

Při rozhovorech je zjišťováno, co se stalo, motiv, čas a alibi, podezřelé osoby a pachatele, způsob jednání, zbraně a nástroje, oběti a svědci. Při rozhovorech je zároveň třeba brát v úvahu trauma, stud a mlčenlivost oběti, křivé výpovědi a falešné svědky. Chybami jsou konfrontace obětí a agresorů, vyšetřování přímo ve skupině, vyšetřování před rodiči, preventivní vyloučení oběti ze skupiny jako jediné řešení šikany. Metoda vnějšího nátlaku má trestem a strachem, přinutit agresory k zastavení jejich chování vůči oběti a nutí k důslednému dodržování právního řádu, zároveň zajistit ochranu skupiny. U vážnějších forem šikan, při komisionálním rozhovoru za účasti ředitele či zástupce ředitele školy, výchovného poradce, třídního učitele, mistra nebo vychovatele, a za účasti vždy jednoho z agresorů, bez přítomnosti jeho rodičů, jde o to informovat pachatele o poměrně širokých možnostech uložení sankcí a trestů. Rodiče agresora jsou o případu informováni, ale vyjadřují se u komise samostatně. Škola má k dispozici opatření k zastavení násilí a to běžná i mimořádná, mezi které patří:⁸¹

- výchovná opatření. Napomenutí, důtka pedagoga, důtka ředitele, vyloučení ze studia nebo podmíněčné vyloučení ze studia.
- snížení známky z chování, kterou lze snížit podle závažnosti a spojit například s podmíněčným vyloučením,
- převedení agresora do jiné školní, pracovní nebo výchovné skupiny,
- vyloučení ze školy (nelze na základní škole),
- krátkodobý dobrovolný pobyt v dětském diagnostickém ústavu, v diagnostickém ústavu pro mládež nebo ve středisku pro mládež,
- umístění do diagnostického ústavu předběžným opatřením a následné nařízení ústavní výchovy,
- umožnění individuálně vzdělávacího programu.

Metoda usmíření je způsob pomoci v případech, kde postačí domluva k ukončení agresivního chování na základě empatie a kde usmíření mezi aktéry šikanování lze považovat za dostačující. Tato metoda je použitelná u mírných forem v počátečních stádiích, výjimečně i u vážnějších forem (zranění oběti) jen u počátečních stádií, tam, kde si agresor uvědomí své chování a je ochoten se napravit, ale stále, zde existuje riziko, že dojde k odvetě za oznámení a zhoršení situace. Postup při použití metody usmíření je následující. Lze zapojit celou skupiny přehráním scény, kde se agresor stane obětí. Následuje omluva agresora oběti a vzájemné usmíření.

⁸¹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 180-195.

Za použití brainstormingu skupina předkládá návrhy na nápravu. Závěrem se shrne průběh usmíření, včetně konkrétních nápadů k nápravě, a určí se termín dalšího setkání. Do dvou týdnů následuje kontrolní setkání. Obyčejná pokročilá šikana se liší od počáteční zejména absencí vhodných svědků. Běžné jsou křivé výpovědi a falešní svědkové. Cílem v této fázi není hledání vhodných svědků, ale hledání nejslabšího článku skupinové lži. Zde je nutno počítat také s komplotem velké šestky, kdy učitelé, vedení školy, rodiče agresorů i oběti mohou bránit vyšetřování. I samotné oběti se mohou stavět na stranu agresorů anebo nejsou schopny k věci vypovídat. Pokročilá šikana často již naplňuje skutkovou podstatu trestných činů, proto by vyšetřování mělo být propojeno s vyšetřováním policie. Strategii vyšetřování pokročilé šikany se ve srovnání s vyšetřováním obyčejné šikany liší:⁸²

- hledáním nejslabšího článku řetězu skupinové lži,
- prováděním individuálních a konfrontačních rozhovorů s nespolupracujícími svědky s cílem prolomit lhaní,
- ochrana oběti s ohledem na závažnost situace,
- rozhovory s agresory a jejich konfrontace,
- použití dotazníků.

Při rozhovorech s nespolupracujícími svědky a agresory se pracuje odborně s neverbálními technikami jako je déle trvající pohled od očí, tělesná blízkost, a s výslechovými praktikami jako je přitlačení ke zdi, znejišťování, zapletení do vlastní lži, rozkrývání rozporů, a podobně. Tam, kde je zjištěno naplnění skutkové podstaty trestných činů, je nutno spolupracovat s Policií ČR. Nelze však zodpovědnost přenášet na policii, která neřeší a neléčí šikany, řeší pouze trestné činy nebo přestupky. Počáteční šikana s neobvyklou formou zahrnuje změnu především u přímých a nepřímých účastníků. Odlišnost může být v nízké míře propojení šikany a školy, probíhá ve více třídách a odehrává se mimo školu, anebo rodiče protagonistů šikany pracují ve škole, a další komplikace ztěžující vyšetření šikany. V této fázi je nutná spolupráce se sociálními kurátory.⁸³

U pokročilé šikany s neobvyklou formou s častou přítomností fyzické či sexuální brutality, může dojít až na její výbuch tzv. lynčování. Hrozí zde těžké ublížení na zdraví i smrt. Jde o případy, kde se sčítají potíže vyšetřování z pokročilé šikany s potížemi

⁸² KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 196-201.

⁸³ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 196-201.

vyšetřování šikany s neobvyklou formou. Zde není možné čekat na specialistu, neboť oběti může jít o život. Postup první pomoci je podobný jako u obyčejné pokročilé šikany, navíc zde je překonání šoku pedagoga (při lynčování oběti skupinou), bezprostřední záchrana oběti a zvláštní organizační opatření. Taktika vyšetřování má široké spektrum podle závažnosti šikany či stáří osob ve skupině. Zvládnutí vyžaduje specialistu se zkušenostmi se speciálními metodami. Je zde důležité se všemi přítomnými provést individuální rozhovory, zahrnují zahřívací kolo, monolog, dialog i konfrontaci.⁸⁴

Poplachový plán u školního lynčování je následující. Prvním krokem pomoci je zvládnutí šoku, okamžitý odhad závažnosti a formy šikany. Bezprostřední zastavení skupinového násilí a záchrana oběti. Následuje příprava podmínek pro vyšetřování, zalarmování vedení školy a dalších pedagogů, a dále zabránění domluvě na křivé skupinové výpovědi. V případě potřeby, přivolání lékaře. Oznámení Policii ČR, vyrozumění rodičů a zajištění specialisty na šikanování. V rámci vyšetřování následuje provádění rozhovorů s obětí a informátory a nalezení nejslabších článků nespolupracujících svědků. Poté následují individuální rozhovory se svědky, případně konfrontační rozhovory se svědky. Rozhovory s agresory, případně konfrontace mezi agresory. Léčbou je zde metoda vnějšího nátlaku a změna konstelace skupiny. U velmi pokročilých šikan, kde je velmi rozvinut protiuždravný systém, je zde odpor k rozkrytí šikany, který posilují rodiče agresorů i obětí, zde už nepostačí samotná léčba v původní skupině, je nutné ze skupiny vyčlenit agresory a někdy je nutné i rozdělit skupiny a spojit jí s jinými skupinami. Vytvořit takové nové skupiny, se silnými pozitivními jedinci, kde je naděje na vytvoření pozitivních vztahů.⁸⁵

4.10.3 Pomoc rodičů

Šikanu mohou často odhalit rodiče oběti, kteří mají zpočátku těžkou úlohu při rozhodování o oznámení šikany. Často naráží na obranu pedagogů i výchovných poradců či odborníků prvního kontaktu, kteří zpočátku problém často bagatelizují a popírají, někdy svalují vinu na oběť a její rodiče. Oběti jsou přitom často uzavřeny a o svých problémech nechtějí mluvit ani s rodiči. Častými projevy šikany, které rodiče

⁸⁴ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 202-2013.

⁸⁵ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 215-223.

mohou pozorovat a neměly by je přehlížet, neboť může jít skryté signály volání o pomoc, jsou:⁸⁶

- dítě nemá kamarády, nedochází za ním domů žádný spolužák,
- dítě je zaražené, smutné, depresivní, nemluví o tom, co se ve škole děje,
- špatně usíná, má poruchy spánku, má hrůzostrašné sny,
- nemá zájmy, je nesoustředěné, má výrazně zhoršený prospěch,
- před nebo po příchodu ze školy ho pobolívá břicho nebo hlava,
- má neomluvené absence, častěji chodí k lékaři,
- do školy nebo ze školy chodí oklikami, toulá se,
- přichází domů s poškozenými věcmi nebo oblečením,
- nevychází mu kapesné, ztrácí ho, častěji potřebuje peníze,
- přichází domů hladové, i když má jídlo zajištěno,
- má zranění, která nedokáže uspokojivě vysvětlit,
- hovoří o sebevraždě, anebo se o ní pokusí.

V případech, kdy se dítě rozhodne rodičům svěřit, obvykle v počátcích šikanování, by rodič měl naslouchat, projevovat citovou podporu a brát celou situaci vážně. V dnešní době je změna chování často přisuzována braní drog, a reakce rodičů bývají často nevhodně tvrdé. Rodiče by se měli seznámit s problematikou, pokusit se zjistit, co se děje, obrátit se na třídního učitele nebo ředitele školy a zjistit, zda má škola schopnost poskytnout první pomoc. U pokročilého stádia šikany je lepší ponechat dítě doma. V případě, že škola nemá zkušenosti se šikanou, není schopna nebo nechce šikanu řešit, je nutné požadovat odbornou pomoc, informovat školního inspektora a zajistit ochranu dítěte. Pomoc v případě nečinnosti školy lze získat u Linky bezpečí (rodičovská linka, pomoc on-line), Linka důvěry či Společenství proti šikaně www.sikana.org.⁸⁷

4.11 Léčba skupiny zasažené šikanou

Pro nápravu šikanování je třeba léčba příčin, bez které je zde vysoké riziko opakování. U prvních dvou stádií šikany, kde ještě není vytvořeno jádro agresorů, lze zvládnout léčbu prostřednictvím zvláštních programů pro budování bezpečného klimatu

⁸⁶ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 224-232.

⁸⁷ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 179-232.

a programů osobnostní a sociální výchovy. Jednou z těchto metod je metoda usmíření pro celou třídu. U třetího stádia je nutný specializovaný program proti šikaně. U čtvrtého a pátého stádia šikany celková léčba skupiny není dostačující, dokud jádro agresorů není rozbito, je vytvořena nová konstelace žáků, která dává naději na úspěšnou léčbu. Předpokladem pro léčbu vyšších stádií je dobře provedená první pomoc. Základní intervenční program je určený pro léčbu skupin zasažených šikanou. Cílem je zastavení sebedestrukce skupiny a nastartování ozdravného procesu skupiny, proměna vztahů ve skupině a posílení imunity proti navrácení šikany. Základem je zmapování skrytého života skupiny, pozorování verbálních i neverbálních projevů a ovlivňování skupiny při herních a modelových situacích anebo použitím různých testů. Vhodné jsou v první řadě dotazníky o šikaně, nebo dotazníky ke zjištění specifických rolí ve skupině, vhodný je také například sociometrický test doc. Dr. Hrabala CSc., který slouží ke zjištění vztahů ve skupině, kde každý žák ohodnotí své spolužáky ze dvou hledisek, za jak vlivné je považuje a jak jsou mu sympatičtí, a to prostřednictvím pětibodové škály, což ve výsledku vytváří podrobnou a komplexní mapu vztahů mezi všemi osobami ve skupině, nejde však o dotazník zaměřený na šikanu. U pokročilých šikan však mohou být i výsledky dotazníků značně zkreslené, zejména v případě, že agresori rozpoznají, o co při vyšetřování jde. U vyšších stádií šikan je vhodné použití více různých dotazníků podle okolností, které je potřeba zjistit. Na základě celkových výsledků skrytého života skupiny by měla být stanovena diagnóza a měl by být vypracován scénář léčby. Nejúčinnější součástí základního intervenčního programu jsou pravidelné setkávání skupiny s odborníkem k intenzivní léčbě vztahů, zaměřené na skupinovou dynamiku, základní komunitní pravidla a specifická pravidla, například vytvoření charty proti šikaně. Součástí jsou hry, které kladou důraz na soudržnost skupiny, a které také pomáhají uvolnění. Mohou sloužit také k nácviku nového chování. Cílem je vytvoření dobré party ve skupině. Podmínkami jsou aktivní účast, otevřenost, upřímnost, pravdomluvnost, ukázněnost a závaznost komunitního rozhodnutí. Komunitní pravidla jsou základní obecná pravidla, která podporují pozitivní komunikaci a spolupráci. V třídní chartě, vytvořené ve skupině, například za užití brainstormingu každého jednotlivce, lze stanovit zásady a omezení chování. Vhodná je spoluspráva, tedy část osob, protipól jádra agresorů, ve kterém nebudou agresori ani jejich kamarádi. Lze stanovit funkce ve spolusprávě (předseda, pokladník), která se má podílet na výchově a výuce, informuje je o stavu skupiny. Léčbu šikany je nutno

přizpůsobit podle stádia vnitřního vývoje, závažnosti agrese, věku zúčastněných, typu školy, zvláštnostem skupiny a jejímu aktuálnímu stavu.⁸⁸

4.12 Prevence šikanování na školách

Zárodečné podoby šikanování se vyskytují téměř na všech školách a třídách, kdekoli tedy tyto zárodky mohou přerůst ve skutečnou šikanu. Součástí prevence šikanování na školách je tedy zapojení všech pedagogů včetně učitelů, metodiků prevence a výchovných poradců, kteří by měli umět diagnostikovat a určit počáteční stádia šikanování a aby věděli, jak lze šikanu řešit a kam se obrátit. Nutná je povědomost o možné spolupráci s odborníky ze školních servisních zařízení, (pedagogicko-psychologických poraden, středisek výchovné péče apod.) a s odborníky ze státních a nestátních institucí (Policie ČR, Městská policie, orgán sociálně-právní ochrany dětí, oddělení sociální prevence, atd.). Prevencí šikanování je zavedení školního systému prevence šikany, a to z pohledu předcházení šikanování, ale i znalost jeho řešení na všech úrovních vnitřního vývoje. Jde o vybudování systému ucelené ochrany:⁸⁹

- vzdělávání pedagogů,
- zavedení programu proti šikanování, který by uměl šikanu brzy detekovat a účinně léčit, a zároveň preventivně informovat o šikaně všechny zúčastněné,
- připravenost odborných služeb rezortu školství včetně pedagogicko-psychologických poraden, středisek výchovné péče, speciálně-pedagogickými center, a diagnostických ústavů, k poskytování pomoci v oblasti prevence a při řešení šikany,
- spolupráce škol s odborníky z jiných rezortů a s nestátními organizacemi, které se zabývají prevencí šikanování. (kriminalisté, sociální kurátoři, psychiatři zejména u závažnějších šikan),
- pomoc a podpora v oblasti vytváření prevence šikany ze strany jak Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, tak ze strany Krajských úřadů,
- kontrola připravenosti ochrany před šikanou ze strany České školní inspekce, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, a ze strany Krajských úřadů.

⁸⁸ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 233-255.

⁸⁹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 256-264.

4.13 Trestní odpovědnost a kvalifikace šikany z pohledu práva

Žádný trestný čin šikana neexistuje, ale pojem šikana bývá používán v právní praxi, a to jak v rozhodnutích o zahájení trestního řízení, pracují s ním státní zástupci při sestavování žalob a vyskytuje se i v odůvodněných rozsudku. Pojem šikana je zde používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je namířené proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost. Z hlediska postižitelnosti šikany, musí být splněny dvě podmínky trestní odpovědnosti, musí být tedy splněna stránka formální i materiální. Materiální stránka spočívá v tom, že se pachatel dopustil jednání, které splňuje znaky skutkové podstaty konkrétního trestného činu uvedeného v trestním zákoníku. Formální stránka zahrnuje úmysl pachatele dopustit se takového jednání, za předpokladu, že se jedná o pachatele trestně odpovědného. V případě, že jde o jednání, které není uvedeno v trestním zákoníku, nemůže jít o trestný čin, i kdyby bylo toto jednání sebevíc odsouzeníhodné. Téměř vždy však lze takové chování kvalifikovat jako přestupek, jsou-li splněny zákonné podmínky, nejčastěji jde o přestupek proti občanskému soužití dle § 49 přestupkového zákona. Z hlediska trestního zákoníku je nutné rozlišovat mezi úmyslem přímým a úmyslem nepřímým. O úmysl přímý jde tam, kde pachatel chtěl svým jednáním, způsobem uvedeným v trestním zákoníku, porušit nebo ohrozit zájem chráněný trestním zákoníkem, tedy v případě, jestliže pachatel věděl, že se svým jednáním trestného činu dopouští, a tento trestný čin chtěl spáchat. O nepřímý úmysl jde tehdy, když pachatel ví, že může způsobit porušení nebo ohrožení zájmu chráněného trestním zákoníkem, a pro případ, že se tak stane, byl s tím srozuměn. V praxi to znamená, že pachatel věděl, že může svým jednáním spáchat trestný čin, ale bylo mu to jedno. U šikany nejčastěji dochází k páchání trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti. V průběhu šikanování může být naplněna skutková podstata trestných činů:^{90,91}

- omezování osobní svobody dle § 171 trestního zákoníku, kterého se dopouští každý, kdo jinému bez oprávnění brání užívat osobní svobody. Pod tuto skutkovou podstatu lze zařadit různé formy šikany spočívající například v uzavírání oběti, jejím přivazování nebo nucení setrvávat na určitém místě.

⁹⁰ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 286-289.

⁹¹ ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2009, částka 46, § 140 - 354

- vydírání dle § 175 trestního zákoníku, kterého se dopouští ten, kdo jiného násilím nebo pohrůzkou násilí nebo pohrůzkou jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opomenul nebo trpěl.
- útisk dle § 177 trestního zákoníku, kterého se dopouští ten, kdo jiného nutí, zneužívá jeho tísně nebo závislosti, aby něco konal, opominul nebo trpěl. Jde zde také o způsobení škody, získání nějakého prospěchu.
- nebezpečné vyhrožování dle § 353 trestního zákoníku, kterého se dopouští ten, kdo jinému vyhrožuje usmrcením, těžkou újmou na zdraví nebo jinou těžkou újmou takovým způsobem, že to může vzbudit důvodnou obavu. Pokud jde o jinou těžkou újmu, je třeba při jejím hodnocení vycházet nejen z faktických možností pachatele, ale především z psychického účinku na oběť. To, co se může dospělému zdát jako banální nebo nerealizovatelné, může na psychiku dítěte působit takovým způsobem, že je skutková podstata naplněna.
- loupež dle § 173 trestního zákoníku, kterého se dopouští ten, kdo proti jinému užije násilí nebo pohrůžky násilí, aby se zmocnil jeho věci. Mladiství si často neuvědomují, že jejich jednání, při kterém násilím obrali spolužáka o poměrně malou finanční částku anebo věc malé hodnoty, může být kvalifikována jako zločin loupež se všemi důsledky.
- ublížení na zdraví oběti, které může být kvalifikováno jako trestný čin ublížení na zdraví dle § 145 až § 148 trestního zákoníku, a to buď ublížení lehčího, nebo těžšího stupně. Pokud by agresorovi byl prokázán alespoň nepřímý úmysl směřující k usmrcení oběti, mohlo by jednání být posuzováno i jako vražda podle § 140 trestního zákoníku.
- poškození cizí věci dle § 228 trestního zákoníku, kdy útočník úmyslně zničí nebo poškodí věc náležející oběti a způsobí tak škodu převyšující 5.000,- Kč. V současné době, kdy děti nosí do školy drahé mobilní telefony či notebooky, je tento způsob šikany poměrně reálný.
- nebezpečné pronásledování dle § 354 trestního zákoníku, kdy pachatel oběť pronásleduje, neustále se snaží být v její blízkosti. Mezi dětmi v současné době internetového boomu půjde asi nejčastěji o tzv. kyberšikanu, tedy o pronásledování pomocí SMS, e-mailů či sociálních sítí typu facebooku, které dokáží některé děti využít totální psychické likvidaci svých vrstevníků, kteří se jim z nějakého důvodu znelíbili.
- nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy dle § 283 trestního zákoníku a trestný čin šíření toxikomanie dle § 287 trestního

zákoníku, neboť šíření drog a svádění k jejich užívání je trestné. Šikana může spočívat například v nucení slabšího spolužáka k užití drogy se slovy „nebuď srab a dej si, jinak ti nabančíme“.

- znásilnění dle § 185 trestního zákoníku, což je násilné donucení, stačí i pohrůžka bezprostředního násilí, k pohlavnímu styku, i homosexuálnímu. Dále trestný čin sexuální nátlak dle § 186 trestního zákoníku, násilné donucení, stačí i pohrůžka bezprostředního násilí, k sebeukájení, obnažování a dalším praktikám.
- pohlavní zneužívání dle § 187 trestního zákoníku soulož s osobou, mladší patnácti let, případně jiné pohlavní zneužití takové osoby. Zdánlivě nevinné osahávání děvčat spolužáky může být pro oběť značně traumatizující a může být posouzeno jako tento trestný čin.
- svádění k pohlavnímu styku dle § 202 trestního zákoníku, kde útočník nabízí oběti úplatu nebo nějakou výhodu za pohlavní styk případně za pohlavní sebeukájení nebo dokonce jen za obnažení. I toto může být způsob šikany. Útočník se v daném případě nechová vysloveně agresivně, ale zneužije například sníženého intelektu své oběti, „když se přede mnou svlíkneš, něco ti dám“.
- kuplířství dle § 204 trestního zákoníku, pachatel svou oběť přiměje nebo svede k provozování prostituce nebo z takové prostituce kořistí. V některých sociálních skupinách se prý tzv. „pasáci“ objevují už ve vyšších ročnících základní školy.

Trestně odpovědná je osoba, která dosáhla určitého věku. Mladistvé jsou osoby starší 15 let, dospělé potom dosažením 18 let věku. Osoba není trestně odpovědná, pokud v době činu nedosáhla 15 let věku, anebo pokud pro duševní poruchu, v době spáchání činu nemohla rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání. Trestní odpovědnost naopak pachatele nezavazuje předchozí požití alkoholických či jiných toxických látek, pokud se do tohoto stavu přivedl sám. Osoby mladší 15 let nejsou trestně odpovědné, to však neznamená, že za určitých okolností nemohou být postiženy jinak nebo že nemohou být postiženi jejich rodiče. Proti dětem mladším 15 let lze také zakročit, ale nejedná se o sankce ve smyslu trestního či přestupkového zákona, u nich může být dostatečnou hrozbou umístění dítěte do ústavu. Ústav přichází v úvahu, jakmile nepomohou pohovory s rodiči, přibrání odborného pedagogicko-psychologického pracovníka, ani stanovený dohled nad dítětem. Rodiče dětí, které se dopouštějí šikanování, se mohou v případě zanedbání výchovy, dopouštět přečinu ohrožení výchovy mládeže dle § 201 trestního zákoníku, kterého se dopouští ten, kdo buď i z nedbalosti, ohrozí rozumový, citový nebo mravní vývoj dítěte tím, že svádí ho k zahálčivému nebo nemravnému životu, anebo mu ho umožní,

anebo závažným způsobem poruší svou povinnost o ně pečovat, anebo jinou svou důležitou povinnost vyplývající z rodičovské zodpovědnosti. Dochází-li k šikanování dětí v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost za vzniklou újmu školské zařízení. V případě mladistvých pachatelů tedy osob starších 15 let a mladších 18 let, lze uložit pouze některé druhy trestů, a to trest odnětí svobody, trest obecně prospěšných prací, propadnutí věcí, vyhoštění, a je-li osoba výdělečně činná také trest peněžitý. Trest zákazu činnosti může soud mladistvému uložit pouze tehdy, není-li to na překážku přípravě na jeho povolání, přičemž horní hranice sazby tohoto trestu nesmí převyšovat pět let. Trestní sazby se u mladistvých snižují na polovinu, horní hranice nesmí převyšovat 5 let a dolní 1 rok. V případě, že mladistvý spáchá čin, za který zákon umožňuje uložit výjimečný trest, tam může soud uložit trest 5 až 10 let.⁹²

4.13 Příklad šikany

Ve výchovném ústavu mládeže v Děčíně XXXII-Boleticích nad Labem začátkem roku 2010 došlo k pokročilé šikaně, která zahrnovala verbální napadání, vyhrožování, ponižování, fyzické napadání, přičemž některé tyto incidenty byly nahrávány na mobilní telefon. Tyto nahrávky byly ukazovány i dalším osobám zejména chovancům ústavu, z nichž jeden, který se šikanu obával oznámit sám, nakonec na šikanu upozornil sociální pracovníci výchovného ústavu, která případ oznámila Policii České republiky. K šikanování docházelo opakovaně a to jak ve škole, v ústavu i na praxi. Obětí byl mladistvý ve věku kolem 16 let, který byl umístěn do ústavu ve svých 15 letech z důvodu problémů v rodině a z důvodu problémů s drogami včetně toulenu, marihuany a pervitinu. Šikana začala hned po příchodu oběti do výchovného ústavu, začala schválnostmi, verbálním napadáním a vyhrožováním fyzickým napadením. Mezi schválnosti patřilo úmyslné znečišťování ložního prádla oběti zubní pastou. K fyzickému napadení zpočátku nedošlo. Mezitím oběť odjela na svátky domů, po návratu, který byl urychlen problémem s drogami, došlo ke zhoršení projevů šikany. Bylo vytvořeno jádro pěti agresorů, ze stejné třídy, které opakovaně šikanovaného vyhledávalo a ponižovalo jej. Opakovaně po něm byly požadovány cigarety, které musel kupovat ze svého, a pití, které musel nosit agresorům z chodby ústavu do pokojů. Někdy byl šikanovanému dáván opakovaně zadek před obličej, jindy mu bylo něco přidáváno do pití. Byl také skupinou chycen na WC, kde byl spoután tkaničkami od bot,

⁹² KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. Praha, 2011, s. 289-291.

byl políván vodou, bylo mu vulgárně nadáváno, a přitom musel odpovídat na nepříjemné otázky. Pokud neodpověděl nebo odpověděl jinak, než chtěli agresori, tak byl fyzicky napadán, zejména údery pěstí do těla, nejčastěji do stehen. Incidentsy byly nahrávány na mobilní telefon. Někdy bylo šikanovanému bráněno v odchodu pod pohrůžkou násilí a občas dostával rány pěstí do ramene, které dostával „preventivně“, aby poslouchal. V jednom případě, byl šikanovaný během praxe povalen na stůl, ruce i nohy mu byly drženy agresory, kteří mu je svázali tkaničkami, vyhrnuli mu triko, zapalovačem nažhavili lžici, a naznačovali, že mu žhavou lžici položí na holé břicho. K popálení nedošlo, neboť mezitím přišel do třídy mistr. Šikanovaný, ačkoliv v něm situace vyvolala velký strach, mistrovi sám řekl, že šlo pouze o hru na vězně, ze strachu následků „bonzování“. Mistr nepovažoval tento skrytý signál, svědčící o chování blízkému šikaně, za skutečnou hrozbu, takže k žádnému prověřování incidentu nedošlo. Šikanovaný přes fyzické napadání a opakované údery pěstmi do těla, nevyhledal lékaře, jak sám později uvedl, pociťoval spíše velké ponížení. Po provalení šikany byl šikanovaný přemístěn do jiné skupiny a pro psychickou újmu vyhledal pomoc psychologa. Tato šikana byla vyšetřována službou kriminální policie a vyšetřování Policie České republiky v Děčíně. Hlavními důkazy, na základě kterých bylo prolomeno tabu či kolektivní lež, a na základě kterých se k věci přiznali sami agresori, byly nahrávky z mobilního telefonu zajištěné znalcem z oblasti kybernetiky. Hlavní agresor byl trestně stíhán pro podezření ze spáchání provinění vydírání dle § 175/1,2 písm. b) tr. zákoníku, spáchaného ve spolupachatelství. Okresní soud v Děčíně hlavního agresora odsoudil k odnětí svobody v trvání 14 měsíců s podmíněným odložením na zkušební dobu 2 let. Jednání dalších agresorů bylo vyloučeno k samostatnému projednání. Z výpovědí agresorů a svědků vyplynulo, že šikanovaný na ně působil divně, ať už svým chováním, verbálním i neverbálním projevem, tak i tím, že se nedostatečně zapojoval do kolektivu. Od ostatních chovanců, kteří běžně užívají drogy typu marihuana nebo pervitin, se lišil také tím, že užíval toluen, jehož užívání je i mezi chovanci považováno za něco výstředního a zoufalého.

V uvedeném příkladu šikanování hrají roli na vzniku a vývoji šikany osobnostní a sociální faktory. Důvodem vzniku může být jak znuďenost chovanců ve výchovném ústavu, osobnostní předpoklady všech zúčastněných, nedostatečná preventivní opatření ve výchovném ústavu, nedostatečný dohled na chovance ve výchovném ústavu, tak nevyvážená skupina, ve které chybí silné osobnosti s pozitivním přístupem, které by se

šikanovaného včas zastaly a zabránily tak rozvoji šikany. Nebýt oznámení jednoho z chovanců mohlo šikanování přerůst v šikanu s ještě závažnějšími vnějšími projevy včetně ublížení na zdraví nebo k psychickému zhroucení šikanovaného.

5. Výzkumná část

Výzkumná část je prováděna dotazníkovou metodou. Cílem je zjištění relevantních informací na základě stanovených hypotéz.

V rámci předběžného průzkumu byli osloveni zástupci různých organizací:

- Služba kriminální policie a vyšetřování Policie České republiky v Děčíně, která má v kompetenci vyšetřování kriminality dětí a mladistvých,
- Probační a mediační služba Děčín,
- Odbor sociálně-právní ochrany dětí, Odbor sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města Děčín.

Od těchto institucí nebylo zjištěno, že by došlo v posledních třech letech ke zjištění případu závažnější šikany v Děčíně a jeho blízkém okolí. Policií ČR v Děčíně bylo v této době prověřováno několik oznámení týkajících se podezření na protiprávní jednání blízké šikaně, která byla po provedeném šetření odložena anebo oznámena na Magistrát města Děčín k projednání přestupku. Vždy byl o těchto případech vyrozuměn odbor sociálně-právní ochrany dětí Magistrátu města Děčín.

Dále byli osloveni zástupci základních a středních škol v Děčíně včetně speciální školy a výchovného ústavu mládeže, kde lze předpokládat vyšší riziko přítomnosti šikany. Jako výzkumný vzorek byli vybráni a osloveni žáci, studenti a učitelé škol ve městě Děčíně včetně základní školy v Děčíně IX-Bynově, základní školy v Děčíně II, Speciální školy v Děčíně IX-Bynově, dále ve Výchovném ústavu v Děčíně XXXII-Boletice nad Labem. Konkrétně byly jako vzorek vybrány děti do 10 let, dále děti a mladiství od 12 let a dále jejich učitelé.

5.1. Stanovení hypotéz

1. Šikana má základ na každé škole, která byla vybrána v regionu města Děčína pro provedení dotazníkového průzkumu.

2. Viktimnost a viktimogenní faktory mají zásadní význam při vzniku a vývoji šikany ve školním kolektivu.

3. Prevencí a dostatečným informováním všech potencionálních účastníků ve školním kolektivu, lze zabránit nejenom vzniku šikany, ale i zastavit její rozvoj, v jednotlivých stádiích šikanování.

5.2 Vyhodnocení dotazníkového šetření

Ve vybraných školách a to na základních školách v Děčíně II a v Děčíně IX, dále na Speciální škole v Děčíně a ve Výchovném ústavu mládeže v Děčíně bylo provedeno dotazníkové šetření. Byly zde použity tři druhy dotazníků, pouze na Speciální škole byly použity pouze dva druhy dotazníků pro starší žáky a učitele.

5.2.1 Dotazník pro mladší žáky

Úkolem prvního dotazníku „Hádej, kdo?“ určeného pro žáky ve věku do 10 let není zjištění samotné šikany, jde především o zjištění přítomnosti potencionálních agresorů a obětí ve třídě, také o zjištění vůdce a oblíbence skupiny, a o zjištění osob patřících do pozitivního jádra třídy anebo osob patřících naopak na okraj skupiny. Zde byly vyhodnoceny všechny tři oslovené školy dohromady, neboť se jejich výsledky výrazně nelišily. Ve výsledku 85% žáků z těchto škol uvedlo, že ve třídě je osoba, která pomáhá slabším, přitom 5% oslovených uvedlo osoby dvě. Na otázku, kdo je napadán a neumí se bránit, uvedlo jméno spolužáka celkem 87% oslovených. Stejně procento uvedlo, že se ve třídě nachází někdo, kdo uráží děti, přičemž 13% uvedlo osoby dvě. Na otázku, kdo dává třídu dohromady, uvedlo osobu celkem 79% oslovených. Na otázku, kdo má strach z nějakého spolužáka, uvedlo osobu 77% dotázaných. Na otázku, kdo je nejméně oblíbený, uvedlo alespoň jednu osobu 97% dotázaných a 3% dotázaných uvedlo dvě osoby. Na otázku, kdo ubližuje slabším, uvedlo 85% oslovených alespoň jedno jméno, 13% dvě jména a 3% tři jména. Na otázku, kdo se stává terčem různých legrácek a vtipů, uvedlo osobu 92% dotázaných, z nichž 5% uvedlo dvě jména. Z výsledků tohoto dotazníku vyplývá, že na všech třech oslovených školách existují osoby, které se neumějí bránit, jsou terčem různých vtipů, a které mají strach z nějakého spolužáka. Zároveň z nich vyplývá, že na každé z oslovených škol jsou osoby, které uráží jiné děti a ubližují slabším. Ve všech oslovených třídách ve věku do 10 let podle odpovědí existují potencionální agresori a oběti.

5.2.2 Dotazník pro starší žáky

Druhý dotazník určený starším žákům od 12 let ověřuje informovanost v oblasti šikany a zkušenosti dotazovaného se šikanou, zda byl jejím svědkem, její obětí nebo agresorem, s jakými formami šikany se setkal, zda na šikanu nějak upozornil, zda to pomohlo, kdo pomohl, jak často a jak dlouho k šikaně docházelo, v čem vidí příčinu

šikany, zda ví, jak se v případě šikany zachovat a zda podle něj škola dokáže žáky před šikanou ochránit. U některých otázek bylo možné zaškrtnout více odpovědí.

Na základní škole v Děčíně 2 dotazník vyplňovalo 43% chlapců a 57% dívek, ve věku 14 až 16 let, přičemž 64% oslovených bylo ve věku 15 let. Z dotazníkového šetření vyplývá, že o šikaně a jejích hrozbách bylo 36% oslovených informováno od třídního učitele, 41% při speciálním školení, 4% od rodičů, 2% z médií, a 16% uvedlo, že o šikaně informováno nebylo. K osobní zkušenosti se šikanou, uvedlo, že bylo šikanováno 12%, svědkem šikany bylo 54%, šikanovali 3% a žádnou zkušenost se šikanou uvedlo 39% oslovených. K projevům šikany podle dotazovaných, kteří šikanu zažili, docházelo ignorováním u 28%, pomlouváním u 61%, ponižováním u 72%, bitím u 39%, fyzickým ubližováním u 61%, vyhrožováním u 55%, posmíváním u 72%, nadávkami u 89%, sms či mobilem u 17%, facebookem či internetem u 39%, nucením dělat něco proti své vůli u 6%. Na přítomnost šikany upozornilo 47% těch, kteří s ní měli zkušenost, přičemž to pomohlo u 42%, částečně to pomohlo u 29%, a vůbec nepomohlo také u 29%. K frekvenci napadání dotazovaní uvedli, že k téměř každodennímu šikanování docházelo u 42%, minimálně jednou týdně u 29%, a minimálně jednou za měsíc také u 29%. Doba trvání šikanování byla v řádu dnů u 6%, zhruba týden u 11%, zhruba měsíc u 22%, kolem roku u 28%, déle než 5 let u 6%, přičemž 22% dotazovaných dobu nedokázalo určit. V otázce na počet agresorů bylo zodpovězeno, že šlo o jednoho u 6%, o dva u 22%, o tři až čtyři u 47%, o pět až deset u 18% a o většinu třídy u 6% dotazovaných. Za příčinu šikany uvedlo agresivitu a povahu agresora 28% dotázaných, snahu o pobavení třídy 39%, divné vztahy ve třídě 61%, bezbrannost či povahu oběti 33%, nedostatečnou informovanost 11%, sociální rozdíly mezi žáky 56% dotazovaných. V otázce, kdo pomohl šikanu vyřešit, označilo třídního učitele 22%, jiného učitele 17%, kamarády 6%, a 56% uvedlo, že jim nepomohl nikdo. V otázce, komu se šikanovaný se šikanou svěřil, uvedlo rodiče 58%, prarodiče 8%, třídního učitele 33%, kamarády 56% a 17% uvedlo, že se s tím nesvěřilo nikomu. Všichni dotazovaní na této škole uvedli, že vědí, jak se zachovat v případě, že by se stali obětí nebo svědkem šikany, ale 48% z nich uvedlo, že si myslí, že je škola před šikanou nedokáže ochránit.

Na základní škole v Děčíně 9 dotazník pro starší žáky vyplňovalo 45% chlapců a 55% dívek, ve věku 12 až 15 let, přičemž 49% oslovených bylo ve věku 15 let, 27% bylo ve věku 13 let, 13% ve věku 14 let, 11% ve věku 12 let. Na otázku, jak byli

informování o šikaně a jejích hrozbách, uvedlo 67% oslovených, že bylo informováno od třídního učitele, 31% při speciálním školení, 11% od rodičů, 7% od policie, a 11% uvedlo, že o šikaně informováno nebylo. K osobní zkušenosti se šikanou, uvedlo, že bylo šikanováno 23%, svědkem šikany bylo 48%, agresorem bylo 4% a žádnou zkušenost se šikanou uvedlo 39% oslovených. K formám šikany bylo dotazovanými uvedeno ignorování 6%, pomlouvání 50%, ponižování 47%, bití 26%, fyzické ubližování 21%, vyhrožování 38%, posmívání 56%, nadávkami 56%, sms či mobil 3%, facebook či internet 29%, shazování věcí z lavic 3%, za použití nože pod krkem 6%. Na přítomnost šikany upozornilo 48% těch, kteří se se šikanou setkali, přičemž to pomohlo u 50%, částečně pomohlo u 31%, vůbec to nepomohlo u 13%, a ještě se to zhoršilo

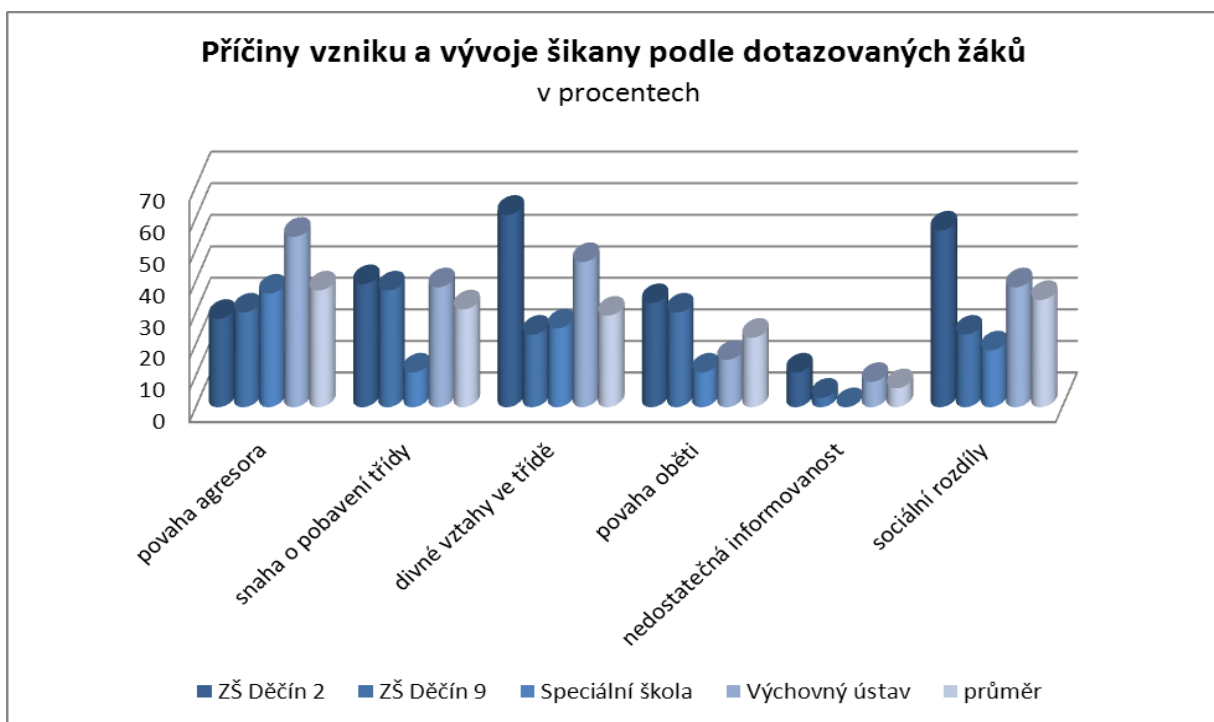
u 6%. K frekvenci napadání dotazování uvedli, že k téměř každodennímu šikanování docházelo u 31%, minimálně jednou týdně u 46%, minimálně jednou za měsíc u 8%, a u 15% byla frekvence větší než jednou za měsíc. Doba trvání šikanování byla v řádu dnů u 15%, zhruba týden u 15%, zhruba měsíc u 23%, kolem roku u 31%, déle než 3 roky u 16%. V otázce na počet agresorů bylo zodpovězeno, že agresor byl sám u 25%, o dva šlo u 22%, tři až čtyři u 16%, pět až deset u 6% a o většinu třídy šlo u 34% dotazovaných. Za příčinu šikany, uvedlo agresivitu a povahu agresora 30% dotázaných, snahu o pobavení třídy uvedlo 37%, divné vztahy ve třídě 23%, bezbrannost či povahu oběti 30%, nedostatečnou informovanost 3%, sociální rozdíly mezi žáky 23%, pohlaví 3%, závist 3%, a příčinu nedokázalo uvést 3% dotazovaných. V otázce, kdo pomohl šikanu vyřešit, označilo třídního učitele 33%, jiného učitele 12%, rodiče 3%, prarodiče 3%, policii 3%, a 45% uvedlo, že jim nepomohl nikdo. V otázce, komu se šikanovaný se šikanou svěřil, uvedlo rodiče 22%, prarodiče 12%, třídního učitele 19%, jiného učitele 9%, kamarády 16%, a 22% uvedlo, že se s tím nesvěřilo nikomu. Na otázku, zda dotazovaný ví, jak se má zachovat v případě, že by se stal obětí nebo svědkem šikany, uvedlo 84% ano, a 16% ne. Na otázku, zda škola dokáže ochránit žáky před šikanou, uvedlo ano 52% dotazovaných, ne 41%, a možná 7%.

Ve Speciální škole v Děčíně dotazník pro starší žáky vyplňovalo 80% chlapců a 20% dívek, ve věku 12 až 16 let, přičemž 24% oslovených bylo ve věku 16 let, 32% ve věku 15 let, 20% ve věku 14 let, 20% ve věku 13 let a 4% ve věku 12 let. Z vyplněných dotazníků vyplývá, že o šikaně a jejích hrozbách bylo 44% oslovených informováno od třídního učitele, 32% při speciálním školení, 6% z médií, 9% od rodičů

a prarodičů, a 9% uvedlo, že o šikaně informováno nebylo. K osobní zkušenosti se šikanou, uvedlo, že bylo šikanováno 29% dotazovaných, svědkem šikany bylo 39%, šikanovali 3% a žádnou zkušenost se šikanou uvedlo 29% oslovených. K projevům šikany uvedli dotazovaní, že šlo o ignorování ve 20%, pomlouvání 47%, ponižování 47%, bití 47%, fyzické ubližování 13%, vyhrožování 40%, posmívání 47%, nadávky 7%, sms či mobil 13%, a facebook či internet 33%. Na přítomnost šikany upozornilo 83% dotázaných, ze kterých to pomohlo u 25%, částečně pomohlo u 50%, vůbec nepomohlo u 19%, a ještě se to zhoršilo u 6%. K frekvenci napadání dotazovaní uvedli, že k téměř každodennímu šikanování docházelo u 41%, minimálně jednou týdně u 29%, minimálně jednou za měsíc u 24%, a u 6% byla frekvence větší než jednou za měsíc. Doba trvání šikanování byla v řádu dnů u 41%, zhruba týden u 29%, zhruba měsíc u 24%, kolem roku u 6%. V otázce na počet agresorů bylo zodpovězeno, že šlo o jednoho agresora u 16%, dva u 16%, tři až čtyři u 26%, pět až deset u 16% a že šlo o většinu třídy, uvedlo 26% dotazovaných. Za příčinu šikany, uvedlo agresivitu a povahu agresora 36% dotazovaných, snahu o pobavení třídy 11%, divné vztahy ve třídě 25%, bezbrannost či povahu oběti 11%, a sociální rozdíly mezi žáky 18% dotazovaných. V otázce, kdo pomohl šikanu vyřešit, označilo třídního učitele 44%, jiného učitele 5%, rodiče 20%, kurátor 5%, policie 5%, a 22% dotázaných uvedlo, že jim nepomohl nikdo. V otázce, komu se šikanovaný se šikanou svěřil, uvedlo rodiče 33%, prarodiče 11%, třídního učitele 44%, jiného učitele 11%, kamarády 22%, a 22% uvedlo, že se s tím nesevřelo nikomu. Na otázku, zda dotazovaný ví, jak se má zachovat v případě, že by se stal obětí nebo svědkem šikany, uvedlo 84%, že ano, 16% ne. Na otázku, zda škola dokáže ochránit žáky před šikanou, uvedlo 72% dotazovaných ano, a 28% ne.

Ve Výchovném ústavu mládeže v Děčíně dotazník pro starší žáky vyplňovali pouze chlapci ve věku 12 až 16 let, přičemž 73% z nich bylo ve věku 15 let. Na otázku, jak byli informováni o šikaně a jejích hrozbách dotazovaní uvedli, že od třídního učitele u 39%, při speciálním školení u 6%, od vychovatele u 6%, od policisty u 11%, od rodičů u 16%, a 22% dotázaných uvedlo, že o šikaně informováno nebylo. K osobní zkušenosti se šikanou, dotazovaní uvedli, že byli šikanováni ve 33%, svědkem šikany byli v 73%, šikanovali v 33%, a žádnou zkušenost se šikanou uvedlo 7% oslovených. K projevům šikany uvedli dotazovaní, že šlo o ignorování ve 21%, o pomlouvání v 50%, o ponižování ve 36%, o bití v 73%, o fyzické ubližování v 73%, o vyhrožování

v 60%, o posmívání v 43%, o nadávky v 64%, o sms ve 29%, a facebook či internet ve 29% dotázaných. Na přítomnost šikany upozornilo 50% z těch, kteří se se šikanou setkali, přičemž to pomohlo u 42%, částečně to pomohlo u 29%, a vůbec to nepomohlo u 29%. K frekvenci napadání dotazování uvedli, že k téměř každodennímu šikanování docházelo u 50%, minimálně jednou týdně u 42%, minimálně jednou za měsíc u 8%. Doba trvání šikanování byla v řádu dnů u 7%, zhruba týden u 35%, zhruba měsíc u 29%, kolem roku u 29% dotazovaných. V otázce na počet agresorů bylo zodpovězeno, že jeden u 29%, dva u 29%, tři až čtyři u 18%, a většina třídy u 24% dotazovaných. Za příčinu šikany, uvedlo agresivitu a povahu agresora 54% dotazovaných, snahu o pobavení třídy 38%, divné vztahy ve třídě 46%, bezbrannost či povahu oběti 15%, nedostatečnou informovanost třídy o šikaně 8%, sociální rozdíly mezi žáky 38% dotazovaných. V otázce, kdo pomohl šikanu vyřešit, označilo třídního učitele 31%, jiného učitele 15%, sebe jako pomáhajícího označilo 8%, a 38% uvedlo, že jim nepomohl nikdo. V otázce, komu se šikanovaný se šikanou svěřil, uvedlo rodiče 36%, prarodiče 9%, třídního učitele 9%, jiného učitele 9%, kamarády 9%, policii 9%, a 18% uvedlo, že se s tím nesvěřilo nikomu. Na otázku, zda dotazovaný ví, jak se má zachovat v případě, že by se stal obětí nebo svědkem šikany, uvedlo 93%, že ano, 7% ne. Na otázku, zda škola dokáže ochránit žáky před šikanou, uvedlo 36% dotazovaných ano, a 64% ne.

5.2.3 Dotazník pro učitele

Dotazník určený pro učitele zjišťuje, zda se oslovený setkal se šikanou mezi žáky, se šikanou směřovanou proti učitelům, jaký má názor na faktory ovlivňující vznik a vývoj šikany, jak důležitá je preventivní informovanost, zda je jejich škola dostatečně proškolená v oblasti šikany, a zda je škola schopná ochránit žáky před šikanou.

Na základní škole v Děčíně 2 uvedlo 92% oslovených, že se setkali se šikanou mezi žáky a 28% také se šikanou směřovanou proti učitelům. Všichni oslovení uvedli, že šikanu považují za aktuální problém. V bodování jednotlivých faktorů vzniku a vývoje šikanování na stupnici od 1 do 5, kde byla nejvyšší známka 1, oslovení ohodnotili:

- osobnost třídního učitele, uvedlo 77% oslovených s průměrnou známkou 4,2
- atmosféru ve škole, uvedlo 38% oslovených s průměrnou známkou 3,2
- povahu oběti, uvedlo 85% oslovených s průměrnou známkou 2,1
- sociální rozdíly mezi žáky, uvedlo 85% oslovených s průměrnou známkou 3,2
- povahu agresora, uvedlo 100% oslovených s průměrnou známkou 2,1
- atmosféru ve třídě, uvedlo 85% oslovených s průměrnou známkou 2,3
- typ školy, uvedlo 46% oslovených s průměrnou známkou 3,5
- nedostatečnou informovanost studentů a pedagogů v oblasti šikany, uvedlo 38% oslovených s průměrnou známkou 3,8
- rodinné prostředí oběti doplnil jeden z oslovených

Preventivní informovanost pedagogů a žáků má podle 75% oslovených určitý vliv při vzniku a vývoji šikany, přičemž 25% uvedlo, že jde o vliv zásadní. Svou informovanost v oblasti šikany považuje dostatečnou 58% dotázaných a 42% uvedlo opak. Prevenci týkající se šikany mezi žáky a jejich informovanost v této oblasti považuje za dostačující 50% oslovených. Na otázku, zda je škola schopná ochránit žáky před šikanou odpovědělo kladně 75% dotázaných.

Na základní škole v Děčíně 9 uvedlo 90% oslovených pedagogů, že se setkalo se šikanou mezi žáky a 60% z nich uvedlo, že se setkalo také se šikanou směřovanou proti učitelům. Všichni oslovení uvedli, že šikanu považují za aktuální problém. V bodování jednotlivých faktorů majících vliv na vznik a vývoj šikany, na stupnici od 1 do 5, kde je nejvyšší známka 1, oslovení ohodnotili:

- osobnost třídního učitele, uvedlo 50% oslovených s průměrnou známkou 3,4
- atmosféru ve škole, uvedlo 70% oslovených s průměrnou známkou 3,0
- povahu oběti, uvedlo 100% oslovených s průměrnou známkou 3,0

- sociální rozdíly mezi žáky, uvedlo 40% oslovených s průměrnou známkou 3,75
- povahu agresora, uvedlo 100% oslovených s průměrnou známkou 2,3
- atmosféru ve třídě, uvedlo 100% oslovených s průměrnou známkou 2,3
- typ školy, uvedlo 20% oslovených s průměrnou známkou 4,0
- nedostatečnou informovanost studentů a pedagogů v oblasti šikany, uvedlo 30% oslovených s průměrnou známkou 4,3
- výchovu a rodinné prostředí oběti doplnili dva z oslovených.

Preventivní informovanost pedagogů a žáků má podle 45% oslovených určitý vliv při vzniku a vývoji šikany, že jde o zásadní vliv uvedlo 33% a že jde o vliv nepatrný, uvedlo 22% oslovených v této škole. Svou informovanost v oblasti šikany považuje za dostatečnou 66% dotázaných, 34% uvedlo opak. Prevenci týkající se šikany mezi žáky a jejich informovanost v této oblasti považuje za dostačující 89% oslovených. Všichni oslovení uvedli, že podle nich jejich škola dokáže žáky před šikanou ochránit.

Na Speciální škole v Děčíně uvedli všichni oslovení, že se setkali se šikanou mezi žáky a také se šikanou směřovanou proti učitelům. Všichni také uvedli, že šikanu považují za aktuální problém. V bodování jednotlivých faktorů majících vliv na vznik a vývoj šikany, kde na stupnici od 1 do 5, byla nejvyšší známka 1, oslovení ohodnotili:

- osobnost třídního učitele, uvedlo 67% oslovených s průměrnou známkou 3,0
- atmosféru ve škole, uvedlo 100% oslovených s průměrnou známkou 3,0
- povahu oběti, uvedlo 100% oslovených s průměrnou známkou 2,3
- sociální rozdíly mezi žáky, uvedlo 100% oslovených s průměrnou známkou 2,0
- povahu agresora, uvedlo 100% oslovených s průměrnou známkou 1,3
- atmosféru ve třídě, uvedlo 100% oslovených s průměrnou známkou 2,3
- typ školy, uvedlo 67% oslovených s průměrnou známkou 3,5
- nedostatečnou informovanost studentů a pedagogů v oblasti šikany, uvedlo 67% oslovených s průměrnou známkou 2,5
- nedostatek času učitele na budování dobrého klimatu třídy, nezájem učitele o klima ve třídě, aktivní sledování a práce s agresory a oběťmi, doplnil jeden z oslovených.

Všichni oslovení uvedli, že preventivní informovanost pedagogů a žáků má zásadní vliv při vzniku a vývoji šikany. Všichni považují svou informovanost v oblasti

šikany, stejně jako preventivní informovanost žáků v této oblasti, za dostačující. Všichni také uvedli, že jejich škola je schopna ochránit žáky před šikanou.

Ve výchovném ústavu mládeže v Děčíně uvedli všichni oslovení, že se se šikanou mezi žáky setkali a 62% z nich uvedlo, že se setkala také se šikanou směřovanou proti učitelům. Všichni oslovení uvedli, že šikanu považují za aktuální problém. V bodování jednotlivých faktorů majících vliv na vznik a vývoj šikanování, kde na stupnici od 1 do 5, je nejvyšší známka 1, oslovení ohodnotili:

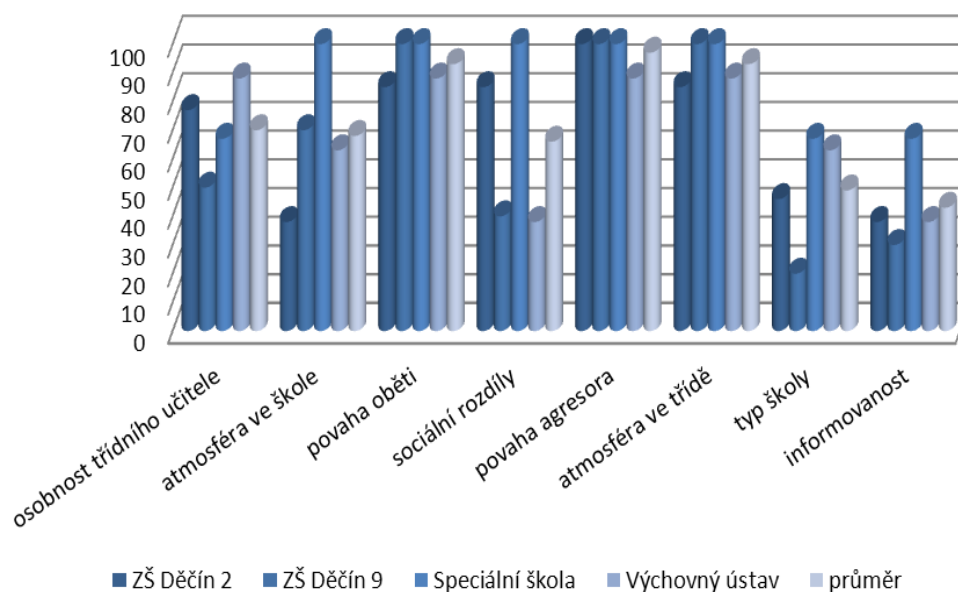
- osobnost třídního učitele, uvedlo 88% oslovených s průměrnou známkou 3,0
- atmosféru ve škole, uvedlo 63% oslovených s průměrnou známkou 3,0
- povahu oběti, uvedlo 88% oslovených s průměrnou známkou 3,0
- sociální rozdíly mezi žáky, uvedlo 38% oslovených s průměrnou známkou 3,0
- povahu agresora, uvedlo 88% oslovených s průměrnou známkou 2,3
- atmosféru ve třídě, uvedlo 88% oslovených s průměrnou známkou 3,0
- typ školy, uvedlo 63% oslovených s průměrnou známkou 3,4
- nedostatečnou informovanost studentů a pedagogů v oblasti šikany, uvedlo 38% oslovených s průměrnou známkou 4,3
- absence odstrašujících trestů v zákonech, uvedl jeden oslovený
- neřešením a někdy i ignorováním projevů šikany, uvedl jeden oslovený.

Preventivní informovanost pedagogů a žáků jako určitý vliv při vzniku a vývoji šikany uvedlo 75% dotázaných, že jde o nepatrný vliv, uvedlo 25% oslovených v této škole. Všichni oslovení uvedli, že považují svou informovanost v oblasti šikany za dostatečnou. Prevenci týkající se šikany mezi žáky a jejich informovanost v této oblasti považuje za dostačující 50% oslovených. Na otázku, zda škola dokáže ochránit žáky před šikanou, uvedlo 75%, že ano.

Z dotazníkového šetření vyplývá, že na všech oslovených školách je šikana aktuální problém, převážná většina žáků i učitelů se setkala s různými projevy a formami šikany, přičemž na tyto různé druhy šikan měla vliv řada viktimgenních faktorů, které se velmi lišily. Zatímco část oslovených učitelů uváděla některé faktory a dávali jim ve svých známkách velkou váhu, jiní učitelé tyto faktory vůbec nepovažovali za podstatné, a naopak. Průměrné známky ve výsledcích neznamenají, že oslovení pedagogové odpovídali podobně, jde skutečně o průměr často velmi rozdílných známek.

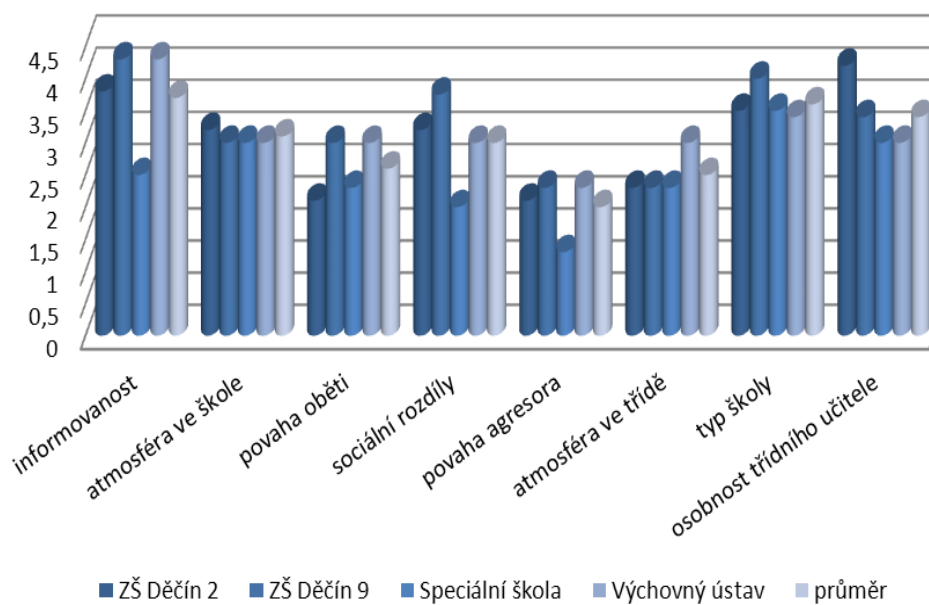
Faktory mající vliv na vznik a vývoj šikany podle dotazovaných učitelů

v procentech

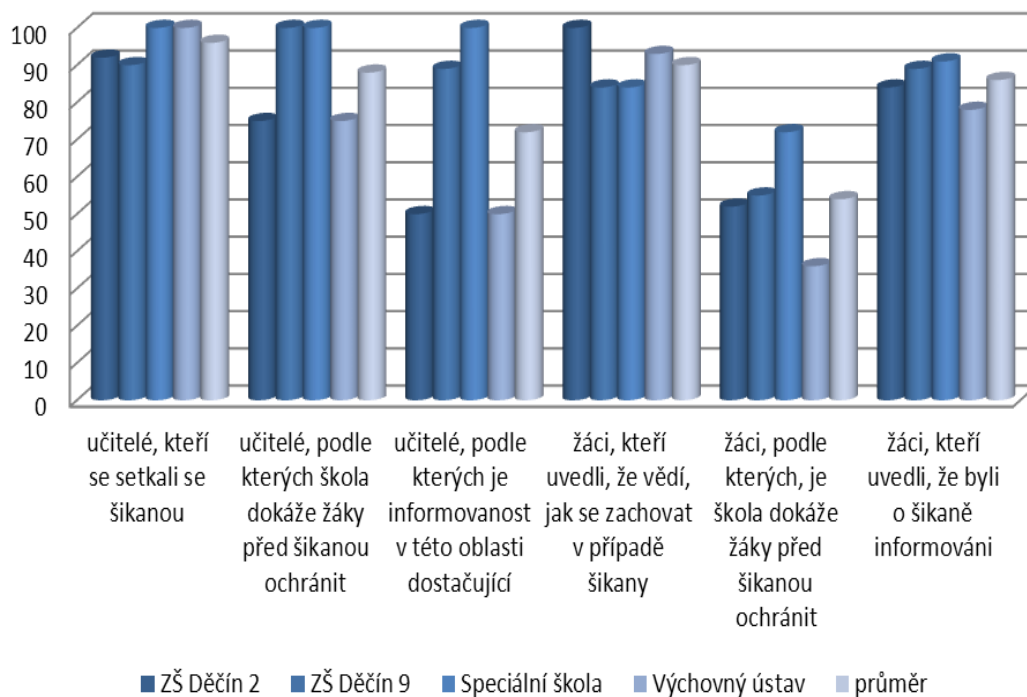

Faktory mající vliv na vznik a vývoj šikany podle dotazovaných učitelů označované podle důležitosti

čím nižší známka tím vyšší důležitost

Zajímavé informace získané od dotazovaných žáků a učitelů v procentech

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se snažil podrobně popsat problematiku viktimologie, a především vážného sociálně-patologického jevu, který je šikana. Šikana je skutečně velmi komplikovaný jev, na jehož vznik a vývoj má vliv mnoho viktimogenních faktorů. Práce popisuje trojrozměrný pohled na šikanu podle předního odborníka na šikanu, pana PhDr. Michala Koláře, který ve svém postoji k šikaně řadu těchto faktorů zohledňuje a jehož léčba šikany se zdá být nejpropracovanější a nejúčinnější. Přesto léčba pokročilé šikany zjevně vyžaduje určité zkušenosti a v případě zjištění pokročilé šikany je vždy potřeba obrátit se na odborníky.

V práci je uveden příklad šikany, ke které došlo ve Výchovném ústavu mládeže v Děčíně. Oběť stejně jako agresori zde měla za sebou problémovou minulost, užívání drog a matka oběti na výchovu nestačila. Oběť se ve třídě stranila, nezapojovala se a neměla zde kamarády. Tyto faktory byly úrodnou půdou pro vznik šikany, která by byla jen velmi těžko odhalitelná, přestože šlo o šikanu v pokročilejším stádiu. K odhalení došlo díky nahrávkám v mobilním telefonu, které nahrávali sami agresori.

Dotazníkové šetření bylo provedeno na čtyřech školách v Děčíně. Původně byla vybrána základní škola v Děčíně, která se jeví jako nejproblémovější s ohledem na umístění školy v sídlišti s vysokým počtem nezaměstnaných včetně Romů, ale vedení této školy, po předchozím podrobném prostudování dotazníků, provedení dotazníkového šetření ve své škole na poslední chvíli odmítlo, čímž potvrdilo teorii protiuzdravného systému šikany, podle kterého mají některé školy tendenci držet problém šikany pod pokličkou, nemají zájem na případném zjištění přítomnosti šikany na své škole a už vůbec na jejím případném zveřejnění. Na místo této „problémové“ školy, byla tedy vybrána základní škola v Děčíně II, která je naopak umístěná ve vilové čtvrti s relativně nízkou kriminalitou. Přesto na této škole, stejně jako na základní škole v Děčíně 9, na Speciální škole v Děčíně a ve Výchovném ústavu v Děčíně, byla většinou dotazovaných žáků i učitelů přítomnost šikany potvrzena, čímž byla potvrzena první hypotéza, podle které má šikana základ na každé škole, která byla vybrána v regionu města Děčína pro provedení dotazníkového šetření.

Učitelé a žáci, kteří se setkali se šikanou, v dotazníku uváděli své názory na faktory, které mají vliv na vznik a vývoj šikany. Žáci v průměru na všech čtyřech oslovených školách uvedli, že na prvním místě má na vznik a vývoj šikany, vliv povaha

agresora, následují sociální rozdíly, potom snaha o pobavení třídy, dále povaha oběti a až na závěr nedostatečná informovanost v oblasti šikany. Učitelé v průměru ve všech čtyřech oslovených školách uvedli, že na prvním místě má na vznik a vývoj šikany, vliv povaha agresora, na druhém atmosféra ve třídě, na čtvrtém povaha oběti, na pátém atmosféra ve škole, na sedmém sociální rozdíly, dále typ školy a nakonec informovanost v oblasti šikany. Předtištěné možnosti dále někteří učitelé doplnili o absenci odstrašujících trestů v zákoně, neřešení a někdy i ignorování projevů šikany, výchovu a rodinné prostředí oběti, nedostatek času učitele na budování dobrého klimatu třídy, nezájem učitele o klima ve třídě a nedostatek prostředků k aktivnímu sledování a práci s agresory a oběťmi. Tímto výsledkem dotazníkového šetření i samotnou analýzou viktimologie a šikany byla potvrzena druhá hypotéza, podle které mají viktimnost a viktimogenní faktory zásadní význam při vzniku a vývoji šikany nejen ve školním kolektivu.

Učitelé i žáci se v dotaznících také vyjadřovali ke třetí hypotéze, tedy k prevenci a informování všech zúčastněných. Žáci uvedli, že byli o šikaně nějakým způsobem informováni v průměru z 86%. Učitelé uvedli, že informovanost zúčastněných v oblasti šikany, že je podle nich ze 72% dostačující. Ze všech navrhovaných faktorů majících vliv na vznik a rozvoj šikany však žáci i učitelé uvedli, že právě tento faktor považují z nabízených za nejméně podstatný.

Po provedení analýzy viktimologie a šikany se jevila prevence a dostatečné informování všech potencionálních účastníků ve školním kolektivu jako zásadní faktor, kterým lze nejenom zabránit vzniku šikany, ale i zastavit její rozvoj v jednotlivých stádiích šikanování. Po provedení dotazníkového šetření lze říci, že samotnou informovaností a preventivními opatřeními nelze šikanu úplně eliminovat, zejména v místech, kde má šikana velkou tradici jakými jsou například výchovné ústavy mládeže nebo vězení. Především k zastavení a vyléčení šikany v pokročilých stádiích samotné preventivní opatření a informovanost nepostačí, zde je nutné provést vyšetření a léčbu s pomocí odborníků. Třetí hypotéza tedy potvrzena nebyla.

Závěrem lze říci, že šikana a viktimologie mají hodně společného a zejména přístup k šikaně ze strany předního odborníka pana PhDr. Michala Koláře, vychází z údajů, se kterými pracuje také viktimologie. Viktimologie je tedy při řešení šikany využívána právě prověřováním všech faktorů, které mají vliv na vznik a vývoj šikany. Viktimologie stejně jako šikana, zejména z pohledu pana PhDr. Koláře, se na rozdíl

od jiných přístupů k šikaně zabývá osobou oběti, jejími biologickými, psychickými a sociálními vlastnostmi, vztahem mezi obětí a agresorem, rolí oběti ve vzniku a v průběhu činu, rolí oběti při odhalování, objasňování, vyšetřování případu, pomocí oběti a ochraně občanů před rolí oběti.

Podle mého názoru a zkušenosti ze škol, kde jsem prováděl dotazníková šetření, i z praxe, je informovanost a prevence šikany stále nedostačující. Žáci a především učitelé by měli vědět, jak postupovat a kam se obrátit v případě šikany. Stejně tak policisté, kteří mohou přijít na místo například „lynčování“ jako první, by měli mít určité povědomí o šikaně a jejích stádiích. V současné době, se u Policie ČR školí taktické cvičení AMOK, které má naučit řadové policisty zastavit aktivní „šílené“ střelce, kteří se v posledních několika letech stali vrahy dětí nebo učitelů ve školách nejen v zahraničí, ale i u nás, přičemž právě u těchto útočníků mělo být zjištěno, že byli v minulosti šikanováni. Z jejich strany mohlo jít tedy o zbytečnou a zoufalou pomstu za šikanování. Také proto tito „šílení“ střelci, během svých útoků, neměli střílet na všechny osoby ve školách, ale pouze na osoby, které jim ubližovaly anebo tomu přihlížely. Pokud je tedy věnováno školení pro všechny řadové policisty v České republice, aby byli schopni takovou osobu zastavit za použití střelné zbraně, potom skutečnost, že ne všichni žáci uvedli, že byli o šikaně proškoleni, a ne všichni učitelé vnímají informovanost ohledně šikany na školách za dostačující, považují za velký problém. Takové školení by mělo být na každé škole zahrnuto do výuky každý rok, postačí jeden den v roce, například formou divadla, ale v každé třídě, aby se nemohlo stát, že žák v osmé třídě uvede do dotazníku, že o šikaně nikdy informován nebyl.

Seznam použitých zdrojů

Literární zdroje

1. BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Vyd. 1. Praha: ISV nakladatelství, 2003, 197 s. ISBN 80-86642-08-9.
2. ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 445 s. ISBN 978-80-7380-461-9.
3. ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2000, 254 s. ISBN 80-716-8475-3.
4. ČÍRTKOVÁ, L. ZAPLETAL, J. *Kriminální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Eurounion, 1998, 255 s. ISBN 80-858-5870-3.
5. ČÍRTKOVÁ, L. VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 191 s. ISBN 978-802-4720-142.
6. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 255 s. ISBN 80-7178-513-X.
7. KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, 332 s. ISBN 978-807-3678-715.
8. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1997, 127 s. ISBN 80-717-8123-1.
9. MATOUŠKOVÁ, I. *Aplikovaná forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013, 296 s. ISBN 978-80-247-4580-0.
10. NOVOTNÝ, O. ZAPLETAL J.. *Kriminologie*. 2., vyd. Praha: ASPI, 2004, 451 s. ISBN 80-7357-026-2
11. ŘÍČAN, P. JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 155 s. ISBN 978-80-247-2991-6.
12. ŘÍČAN, P. *Psychologie*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2009, 300 s. ISBN 978-80-7367-560-8.
13. SVATOŠ, R. *Kriminologie ve světle nového trestního zákoníku*. 2., přeprac. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2010, 174 s. ISBN 978-80-86708-21-8.
14. VÁGNEROVÁ K., *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2011, 147 s. ISBN 978-80-7367-912-5.

Elektronické zdroje

1. *Bílý kruh bezpečí*, Praha, [online]. [cit. 2014-12-07]. Dostupný z www: <<http://www.bkb.cz/>>.
2. *Centrum poradenství pro rodinné a partnerské vztahy*, Zlín, [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupný z www: <<http://www.centrum-poradenstvi.cz/intervencni-centrum/>>.
3. GJURIČOVÁ, J. *O prevenci kriminality, Prevence kriminality v České republice* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra, [cit. 2014-10-21]. Dostupný z www: <www.prevencekriminality.cz/o-prevenci-kriminality/teoreticky-uvod/>.
4. *Linka důvěry*, Liberec, [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupný z www: <<http://www.linka-duvery.cz/>>.
5. *Nadace naše dítě*, Praha, [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupný z www: <<http://www.nasedite.cz/cs/home/>>.
6. *Občanské sdružení spirála*, Ústí nad Labem, [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupný z www: <<http://www.spirala-ul.cz/>>.
7. PETRUJ, T. *Společenství proti šikaně*, Praha, [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupný z www: <<http://www.sikana.org/>>.
8. *Sdružení linka bezpečí*, Praha, [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupný z www: <<http://www.linkabezpeci.cz/webmagazine/home.asp/>>.

Legislativní dokumenty

1. ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2009, částka 46, § 140 – 354
2. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ A TĚLOVÝCHOVY, č. j. 28 275/2000 – 22, Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, In *Věstník, Ministerstvo školství*, 2000, částka 275, s. 1-2

Seznam příloh

1. Dotazník o šikanování – žáci/studenti (pro žáky a studenty starší 12 let)
2. Dotazník - Hádej kdo? (pro žáky do 10 let)
3. Klíč k vyhodnocení dotazníku „Hádej kdo?“
4. Dotazník o šikanování – učitelé
5. Tabulky ke grafům 1 – 3
6. Tabulka ke grafu 4
7. CD s elektronickou kopií této práce

5. **Pokud ano, jak k šikanování dochází/docházelo? (lze označit více možností)**

- a) ignorováním b) pomlouváním c) ponižováním
d) bitím c) fyzickým ubližováním d) vyhrožováním
e) posmíváním f) nadávkami g) sms či mobilem
h) facebookem či internetem ch) jinak

Pokud jinak, vypiš prosím jak:

.....

6. **Upozornil/a jsi na tuto skutečnost někoho?**

- a) ano b) ne

7. **Pokud ano, pomohlo to?**

- a) ano b) ne c) částečně d) ještě se to zhoršilo

8. **V případě, že jsi byl/a svědkem šikany nebo jsi byl/a šikanován/a, jak často k tomu dochází/docházelo?**

- a) téměř každý den b) minimálně 1x za týden
c) minimálně 1x za měsíc d) jinak (*napiš, jak*)

9. **V případě, že jsi byl/a svědkem šikany nebo jsi byl/a šikanován/a, zhruba jak dlouho k šikanování docházelo?**

- a) den b) týden c) měsíc d) rok
e) jinak (*napiš, jak dlouho*).....

10. **V případě, že jsi byl/a šikanován/a anebo jsi byl svědkem šikany, kolik bylo těch, kteří ubližovali?**

- a) jeden b) dva c) tři až čtyři
d) pět až deset e) většina spolužáků
f) jinak

11. **V případě, že jsi se stal/a obětí nebo svědkem šikany, co myslíš, že bylo její příčinou? (můžeš označit více možností)**

- a) agresivita či povaha agresora (agresorů) b) snaha o pobavení třídy
c) „divné“ vztahy ve třídě d) bezbrannost či povaha obětí
e) nedostatečná informovanost třídy o šikaně f) sociální rozdíly mezi žáky
g) jiné důvody (*napiš jaké*)

12. V případě, že jsi byl/a šikanován/a, nebo jsi byl/a svědkem šikany, kdo pomohl šikanu vyřešit?

- a) třídní učitel/ka b) jiný/á učitel/ka c) nikdo nepomohl
e) pomohl někdo jiný (*pokud víš, kdo, napiš*)

13. V případě, že jsi byl/a šikanován/a, komu ses svěřil/a? (*můžeš vybrat více možností*)

- a) rodiče b) babička / děda c) třídní učitel/ka d) jiný učitel
e) kamarád/ka d) nikomu
f) někomu jinému (*napiš komu*).....

14. Víš, jak se správně zachovat v případě, že se staneš obětí nebo svědkem šikany?

- a) ano b) ne

15. Myslíš, že škola dokáže dostatečně ochránit žáky/studenty před šikanou, a případnou vzniklou šikanu vyřešit a vyléčit?

- a) ano b) ne

Děkuji za odpovědi.

Příloha č.2

Dotazník - Hádej kdo? (pro žáky do 10 let)

Nejedná se o zkoušení tvých znalostí. Jde jen o anonymní dotazník, který se ptá na to, jak se cítíš ve škole, a na to, jak fungují vztahy mezi žáky vaší třídy. **Nejsou zde správné ani špatné odpovědi. Na všechny otázky dotazníku znáš odpověď ze své vlastní zkušenosti a ze svého přesvědčení.**

Hádej, koho z tvých spolužáků nejvíce vystihuje každý z následujících výroků. Ke každé otázce se pokus přiřadit, alespoň jedno příjmení některého z tvých spolužáků ze třídy nebo ze školy. Může jich být ovšem i více. Pokud odpověď nevíš, tak ji přeskoč.

1. Kdo je nejoblíbenější?
2. Kdo je vtipný (bavič)?
3. Kdo se zastává slabších?
4. Kdo je napadán a neumí se bránit?
5. Kdo uráží jiné děti?
6. Kdo dává třídu dohromady?
7. Kdo je nejpravdomluvnější?
8. Kdo má strach z nějakého spolužáka?
9. Kdo je nejméně oblíbený/á?
10. Kdo ubližuje slabším?
11. Kdo se stává terčem různých vtipů a legrací?
12. Kdo je nejvíce uznáván?

Děkuji za odpovědi.

Příloha č.3

Klíč k vyhodnocení dotazníku „Hádej kdo?“

Položky poukazující na potenciální oběti

Kdo je napadán a neumí se bránit?

Kdo má strach z nějakého spolužáka?

Kdo se stává terčem různých vtipů a legrací?

Otázky upozorňující na potenciálního agresora

Kdo uráží jiné děti?

Kdo ubližuje slabším?

Položky zaměřené na vyhledávání členů pozitivního jádra

Kdo se zastává slabších?

Kdo dává třídu dohromady?

Otázka na identifikaci okrajového člena skupiny

Kdo je nejméně oblíbený/á?

Položka k identifikaci hvězdy

Kdo je nejoblíbenější?

Otázka k identifikaci vůdce

Kdo je nejvíc uznáván?

Neutrální pozitivní otázky

Kdo je vtipný?

Kdo je nejpravdomluvnější?

Příloha č.4

Dotazník o šikanování – učitelé

Jde jen o anonymní dotazník, který bude součástí bakalářské práce na téma „Využití viktimologie při řešení šikany mezi dětmi a mladistvými“ na Vysoké škole evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích.

Odpověď, kterou vyberete, zakroužkujte.

1. **Jak dlouho pracujete ve školství? let**

2. **Jaké žáky/studenty učíte?**
 - a) základních škol b) středních škol
 - c) speciální školy d) chovance výchovného ústavu dětí a mládeže

3. **Setkal/a jste se šikanou mezi žáky/studenty?**
 - a) ano b) ne

4. **Setkal/a jste se s obrácenou šikanou směřovanou proti učitelí?**
 - a) ano b) ne

5. **Považujete šikanu ve školách za aktuální problém?**
 - a) ano b) ne

6. **Co z uvedených možností má podle Vás největší vliv na vznik a vývoj šikany? Očíslujte možnosti od 1 do 5, podle největšího vlivu. (1 má největší vliv)**

..... osobnost třídního učitele atmosféra (vztahy) ve škole
..... „povaha“ oběti sociální rozdíly mezi žáky/studenty
..... „povaha“ agresora atmosféra (vztahy) ve třídě
..... typ školy	
..... nedostatečná informovanost studentů a pedagogů v oblasti šikany	

(Případně uveďte jiný zásadní vliv)

.....

Příloha č.5

Faktory mající vliv na vznik a vývoj šikany podle dotazovaných učitelů v procentech

	ZŠ Děčín 2	ZŠ Děčín 9	Speciální škola	Výchovný ústav	průměr
osobnost třídního učitele	77	50	67	88	70
atmosféra ve škole	38	70	100	63	68
povaha oběti	85	100	100	88	93
sociální rozdíly	85	40	100	38	66
povaha agresora	100	100	100	88	97
atmosféra ve třídě	85	100	100	88	93
typ školy	46	20	67	63	49
informovanost	38	30	67	38	43

Faktory mající vliv na vznik a vývoj šikany podle dotazovaných učitelů oznámkované podle důležitosti (čím nižší známka tím vyšší důležitost)

	ZŠ Děčín 2	ZŠ Děčín 9	Speciální škola	Výchovný ústav	průměr
informovanost	3,8	4,3	2,5	4,3	3,7
atmosféra ve škole	3,2	3	3	3	3,1
povaha oběti	2,1	3	2,3	3	2,6
sociální rozdíly	3,2	3,75	2	3	3
povaha agresora	2,1	2,3	1,3	2,3	2
atmosféra ve třídě	2,3	2,3	2,3	3	2,5
typ školy	3,5	4	3,5	3,4	3,6
osobnost třídního učitele	4,2	3,4	3	3	3,4

Příčiny vzniku a vývoje šikany podle dotazovaných žáků v procentech

	ZŠ Děčín 2	ZŠ Děčín 9	Speciální škola	Výchovný ústav	průměr
povaha agresora	28	30	36	54	37
snaha o pobavení třídy	39	37	11	38	31
divné vztahy ve třídě	61	23	25	46	29
povaha oběti	33	30	11	15	22
nedostatečná informovanost	11	3	0	8	6
sociální rozdíly	56	23	18	38	34

Příloha č.6

Zajímavé informace získané od dotazovaných žáků a učitelů (v procentech)

	ZŠ DC 2	ZŠ DC 9	Spec. š.	Vých. ú.	Ø
učitelé, kteří se setkali se šikanou	92	90	100	100	96
učitelé, podle kterých škola dokáže žáky před šikanou ochránit	75	100	100	75	88
učitelé, podle kterých je informovanost v této oblasti dostačující	50	89	100	50	72
žáci, kteří uvedli, že vědí, jak se zachovat v případě šikany	100	84	84	93	90
žáci, podle kterých, je škola dokáže žáky před šikanou ochránit	52	55	72	36	54
žáci, kteří uvedli, že byli o šikaně informováni	84	89	91	78	86